ጕዳይ ጀበርትን ፍታሑን

ብያሲን ዑመር (yassinomer01@gmail.com)

መእተዊ

ናይ ጀበርቲ ሕቶ ሓደ ካብቶም ድሕሪ ናጽነት ዝተዋዓውዑ ሕቶታት ብምዃኑ፡ ከም ሓዲሽ ዝተማህዘ ሕቶ ተወሲዱ ብዓይኒ-ጠርጠራ ይረአን ዘይድለ ኣሉታዊ ስምዒታት የሕድርን ኣሎ። ይኹን'ምበር፡ ናይ ጀበርቲ ሕቶ ምስ ታሪኽዊ ኣቀዋውማ ህዝቢ ጀበርቲ ዝተኣሳሰረ ናይ ገዛእ-ርእሱ ታሪኻዊ መበገሲ ዘሎዎ ዝጸንሐ ሕቶ ኢዩ። ናይ ጀበርቲ ሕቶ ድሕሪ ናጸነት ዝተዋዓውዐ፡ ከም ካልኣዊ ሕቶ መጠን እቲ ቀዳማዊ መግዛእታዊ ሕቶ ብምምላሱን እቲ ድሕሪ ናጽነት ዝቖመ መንግስቲ ደሞክራሲያዊ ስርዓት ክተክል'ዩ ዝብል ኣዝዩ ልዑል ተስፋን ባህግን ብምንባሩን ኢዩ። ካብዚ ሓሊፉ ካልእ ዘሕሚ ምኽንያት የብሉን። ድሕሪ ናጽነት ተደጕሎም ዝጸንሑ ካልኣውያን ሕቶታት ተገልሆም ክቀላቀሉ ባህርያዊ ኢዩ። ስለዚ፡ ብጀካ ናይ ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶ ካልኦት ካልኣውያን ሕቶታት፡- ከም ዓረብኛ ዕላዊ ቋንቃ ናይ ምግባር ሕቶ፣ ቅዋማዊ ደሞክራሲያዊ ስርዓት ናይ ምቛም ሕቶ፣ ሃይማኖታዊ ትካላት ካብ መንግስታዊ ጣልቃ ናጻ ናይ ምውጻእ ሕቶ፣ ከምኡ'ውን ህዝባዊ ናጽነታት (ናይ ምቅዋም፡ ናይ ምጽሓፍ፡ ናይ ምዝራብ፡ ናይ ምጥርናፍ፡ ናይ ምእዳም፡ ናይ ምእማን ወዘተ.) ናይ ምርግጋጽ ሕቶ ዝኣመስሉ ምልዓሎም ከገርሙና ኰነ ከሰንብዱና ኣይግናእን ኢዩ።ምልዓል ናይዞም ሕቶታት እዚኣቶም፡ ንምውላድን ምድንፋዕን ደሞክራሲያዊ ያታ (tradition) መንገዲ ዝጸርግ ቅድመ-ኩነት ናይ ደሞክራሲያዊ መስርሕ ኢዩ።

ክሳብ ሕጂ፡ ናይ ጀበርቲ ሕቶ ከምቲ ዝድለ ብንጹር ተገሊጹን ብዕምቆት ተተንቲኑን ስለ ዘይቀረበ፡ ብፍላጥ ኰነ ብዘይ ፍላጥ ዘይመልክዑ ለቢሱን ጠገለ ስኢኑን ክዝንብዕን ክጋንንን'ዩ ጸኒሑ። እቲ ብጸረ-ጀበርቲ ዝኾኑ ባእታታትን ጕጅለታትን ዝሰላሰል ዘሎ መስመሩ ዝሰሓተ ጎስጓስ፡ ንጀበርቲ ዝኣዚ መርዛም መልእኽታት ብምንዛሕ ኣብ መንጎ ጀበርትን ካልኦት ብሄራትን ዘይድለ ሓዳሪ ቅርሕንትትን ቂምን ከየስረጸ ብኣጋ በዲህካ ምእራሙ ኣድላዪ ኢዩ። እዚ ካብዚ ቀጺሉ ኣብ ሓመሽተ ንኡስ ኣርእስታት ተጠርኒፉ ዘሎ ሓተታት፡ ልክዕ ነዚ ተግባር'ዚ ንምዕማም ተሓሊኑ ቀሪቡ ኣሎ። ብተወሳኺ፡ ናይ ጀበርቲ ሕቶ እንታይ ከም ምዃኑን ዕላምኡ ናብ ምንታይ ንምብጻሕ ከም ዝተኣመተን ከምኡ'ውን ታሪኻዊ ኣበጋግሳኡ ከመይ ከም ዝመስልን ብንጹር ንምብራህ፡ ኣብ ውሽጢ ነፍስወከፍ ንኡስ ኣርእስቲ በብግዜኡ ክላዓሉ ዝጸንሑ ተዛመድቲ ኣገድስቲ ሕቶታት፡ ንኣንባቢ ንምክታትሉ ክቐለሉ ብፌተ-ግንባር ብመልክዕ ሕቶን መልስን ተዋዲዶም ቀሪቦም ኣለዉ። እቶም ኣብ ውሽጢ'ዚ ጕዳይ ጀበርትን ፍታሑን ዝብል ሓፈሻዊ ኣርእስቲ፡ ተጠርኒፎም ቀሪቦም ዘለዉ ነንሓድሕዶም ዝተኣሳሰሩን ዝመላልኡን ሓመሽተ ንኡስ ኣርእስታት፡- 1) ናይ ጀበርቲ ሕቶ፣ 2) ኤርትራዊ ዜግነት ጀበርቲ፣ 3) ናይ ብሄር ኣምር ፣ 4) ታሪኻዊ ኣመጻጽኣ ጀበርቲ፣ ከምኡ'ውን 5) ኣገዳስነት ዕላዊ ቛንቛ ዝብሉ ኢዮም። ኣብ መደምደምታ ኣብዞም ዝተጠቕሱ ንኡስ ኣርእስታት ዝተላዕሉን ዝተዳህሰሱን ነጥብታት፡ ኣገዳስነቶም ንምጕላሕ ተጸሚቖም ቀሪቦም ኣለዉ።

1.0 ናይ ጀበርቲ ሕቶ

ናይ ጀበርቲ ሕቶ እንታይ ኢዩ? ናብ ምንታይ ንምብጻሕከ ዝዓለመ'ዩ?

ናይ ጀበርቲ ሕቶ ናይ ብሄር ሕቶ ኢዩ። ናይ ጀበርቲ ብሄራዊ ሕቶ " ህዝቢ ጀበርቲ ናይ ገዛእ-ርእሱ ፍሉይ መንነት ዝውንን ርእሱ ዝኽኣለ ብሄር ስለ ዝኾነ፡ ኣብ መኣዲ ሃገራዊ ጉዳያት ከምተን ኣብ ኤርትራ ዘለዋ ካልኦት ብሄራት ብማዕርነት ርእሱ ውኪሉ ክሳተፍ ድኣ'ምበር፡ ብግድን ብዊንታን መራሕቲ ሃገር ኣብ ትሕቲ ብሄር ትግርኛ ተጠርኒፉ ከይተወከለ ብምትራፍ፡ <u>ክጓነን</u> <u>ክንጸልን</u> <u>ክዳሎን</u> የብሉን" ኣብ ዝብል እምንቶ ዝተመርኰሰ ኢዩ። እዚ እምንቶ'ዚ፡ ካብቲ ኣድማሳዊ ተቐባልነት ዘሎዎ ዝኾነ ብሓቂ ብፍትሒ ዝኣምን ደሞክራሲያዊ መንግስቲ ይኹን ደሞክራሲያዊ ተቓዋሚ ሰልፊ ዝኽተሎ፡ ንዘይገሃስ ህዝባዊ መሰላት ዘረጋግጽ ደሞክራሲያዊ መትከል ዝመንጨወ ኢዩ። ሕመረት ናይ ጀበርቲ ሕቶ ካብ ክልተ ብሓደ ተጣሚረን ዝኸዳ ህዝባዊ መሰላት -- <u>ርእሰኻ ወኪልካ ምቕራብን፣</u> <u>ብማዕርነት ኣብ ሃገራዊ ጉዳያት ምስታፍን</u> -- ዝነቐለ ኰይኑ፡ ዕላምኡ ኸኣ ነዘን መትከላት እዚኣተን ብደሞክራሲዊ ኣገባብ ማለት ብልዝብን ብዘተን ንምትግባር ዝኣመተ ኢዩ። ህዝቢ ጀበርቲ ከም ናይ ገዛእ-ርእሱ ፍሉይ መንነት ዘሎዎ ብሄር መጠን፡ ኣብ ልዕሊኡ ንዝወርድ ወጽዓ ብግብሪ ክምክትን ንዝተጋህሰ መሰላቱ ብሕጊ ከረጋግጽን ዝኽእል፡ ኣብ ትሕቲ ጽላል ካልእ ምስኡ ሓደ ቋንቋን ባህልን ዝሻረኽ ብሄር (ብሄር ትግርኛ) ብዘይ ድልየቱን ርድየቱን ተጠርኒፉ ከይተወከለን ከይተሳተፈን ምስ ዝተርፍ ዘይኰነ፡ ርእሱ ውኪሉ ብምቕራብ ከይተጓነየን ከይተዳለወን ምስ ዝሳተፍ ጥራይ ኢዩ። ኣብ ኵሉ ሃገራዊ ጉዳያት ርእሰኻ ወኪልካ ምቕራብን ብማዕርነት ምስታፍን፡ ንሓድነት ብሄራት ዘደልድልን ንማዕርነተን ብጭቡጥ ዘረጋግጽን ፍትሓዊ ስጕምቲ ኣብ ርእሲ ምኻኑ፡ እንተላይ ነቲ ርእሱ ወኪሉ ብምቕራብ ብማዕርነት ክሳተፍ ዝጠልብ ዘሎ ብሄር ኣብ ኵሉ ሃገራዊ ጉዳያት ፍልጠቱን ጉልበቱን ህይወቱን ከይበቐቐ ብምሉእ ዓቕሙ ንኸበርክት ዝድርኽ ደፋኢ ሰውራዊ ሓይሊ ኢዩ።

ጀበርቲ ብሄርዊ ሕቶ ብምልዓሎም ብተጻባእቶም ብዙሕ ዘላፉን መጥቃዕትን'ዩ ዝወርዶም ዘሎ። እቲ ዝወርዶም ዘሎ ዘልፉን መጥቃዕትን ብትሕዝቶኡ ኣብ ሰለስተ ዓበይቲ ነጥብታት ዘተኰረ ኢዩ። ንሳቶም ድማ፥ 1) ጀበርቲ ኣብ ከበሳ ብወለንታ ደቀባት ዝተቐመጡ ዕቑባት ኢዮም፣ 2) ኣካል ብሄር ትግርኛ እምበር ርእሶም ዝኽኣሉ ብሄር ኣይኰኑን፣ ከምኡ'ውን 3) ካብ ትግራይ ኣብ ቀረባ ግዜ ዝመጽኡ ስለ ዝኾኑ ኤርትራዊ ዜግነት ክዋሃቦም የብሉን ዝብሉ ኢዮም። እቶም ብመርበብ ደቀባት ዝተኣኻኸቡ፡ "ንሕና ኢና ጽሩያት ደቀባት ኤርትራ" ዝብል ኣጉል ትምክሕታዊ እምነት ዘሎዎም ቀንዲ ተጻባእቲ ጀበርቲ፡ ኣብቲ ኣብ መበል ዓስራይ ክፋል ናይቲ ኣብ ትሕቲ "መሰረት ሃገር--ዓዲ" ዝብል ሓፈሻዊ ኣርእስቲ ዘውጽእዎ ጽሑፍ፡ ብዛዕባ እዘን ሰለስተ ነጥብታት ዝሰንዘርዎ ዘለፉን መጥቃዕን መርኣያ ናይቲ ኣንጻር ጀበርቲ ዝሰላሰል ዘሎ ጐስጓስ ስለ ዝኾነ፡ መሽጐራጕሩ ንምፍላጥ እስከ ሓደብሓደ ተንቲና ንዳህስሶ።

2.0 ኤርትራዊ ዜግነት ጀበርቲ

ኤርትራዊ ዜግነት ጀበርቲ ፈጺሙ ዘየማትእ'ኳ እንተኾነ፡ ኣብ መንጎ እቶም እኹል ናይ ታሪኽ ፍልጠት ዘይብሎም ወገናት ጥርጣረ ንምእታው ገሊኦም ከም "ደቀባት" ዝኣመሰሉ ባእታታት ከይሓፈሩ "ጀበርቲ ኣብ ቀራባ ግዜ ካብ ትግራይ ዝመጹ'ዮም" ምባል ከይኣኽሎም፡ ንህላወኦም ኣብ ከበሳ ይኽሕድዎ ኣለዉ። እስከ እዞም ምኩሓት ባእታታት ንህላወ ጀበርቲ ኣብ ከበሳ ኤርትራ ንምኽሓድ ዘቕርብዎ ምስምስ ንመልከቶ።

ህላወ ጀበርቲ ኣብ ከበሳ ኤርትራ ዝከሓድ ድዩ ? ጀበርቲ ኣብ ከበሳ ኤርትራ ዝቕመጡ ዘሎዉኸ ብፍታው ናይቶም "ንሕና ኢና ጽሩያት ደቀባት" ዝብሉ ዘሎዉ ምኩሓት ወገናት ድዩ?

እቶም ከይሓፈሩ "ንሕና ኢና ጽሩያት ደቀባት ኤርትራ" ዝብሉ ዘሎው ብ "ደቀባት" ዝፍለጡ ባእታታት፡ ነቲ ንጀበርቲ ንምእዛይ ንናይ ጀሃድ ጉዳይ ከም መንቀል ነገር ተጠቒሞም ኣብ ልዕሊ ጀበርቲ ዘውረድዎ መጥቃዕትን ዘለፋን፡ ንህላወኦም ኣብ ከበሳ ኤርትራ ብምኽሓድ'ዮም ፈሊመሞ። እቲ ንህላወ ጀበርቲ ኣብ ከበሳ ንምኽሓድ ዝበልዎ ዘደንጹ ናይ ንዕቀት ቃል ከምዚ ዝስዕብ ኢዩ፦

> **"ከም ኣብነት ዝኾነና'ውን ንኣመንቲ ምስልምና፡ ተዛረብቲ ትግርኛ ኣብ ከበሳ ኤርትራ 'ነበርቲ' ድኣ'ዮም ዝተባህሉ እምበር 'ጀበርቲ' ኣይተባህሉን። ሕጂ'ውን ኣይንብሎምን ኢና። እቲ 'ጀበርቲ' ዝበሃል መጸውዒኦም፡ ኣብ ትግራይ ጥራይ'ዩ ኔሩ። "**
> **(ገጽ፡ 3)**

ኣብዚ እተጠቕሰ ጥቕሲ ደቀባት በሪሁ ከም ዘሎ፡ ደቀባት ኣብ ከበሳ ኤርትራ ጀበርቲ ዝበሃል ማሕበረሰብ ወይ ብሄር ከም ዘይነበረን ከም ዘየሎን ኣሉ ቀጣን ይብሉ ኣለዉ። ብናታቶም ኣረኣእያ፡ እቶም ኣብ ከበሳ ዘሎዉ ጀበርቲ ክነብሩ ዝተፈቕደሎም "ነበርቲ" እምበር ከምኣቶም "ጭዋታት ደቀባት" ኣይኰኑን። ብዓይኒ ደቀባት ጀበርቲ "ነበርቲ" ዝተባህሉ፡ "ኣብ ቀረባ ግዜ" ካብ ትግራይ ምስ መጹ፡ ንግዜኡ ክዕቆቡ ብለውሃቶም ዘፍቀድሎም "ዕቑባት" ብምዃኖም ኢዩ። እዚ ሓሶት'ዚ፡ ይትረፍ ንበሃልቱ ንሰማዕቱ እውን ዘሕፍር ኢዩ። እንተኾነ፡ "ለዋሃት" ደቀባት ብትምክሕቲ ዝዓወሩ ስለ ዝኾኑ ቦግ ኣቢልካ ምዝራብ ዘሕፍሮም ፍጡራት ኣይኰኑን።

ብዝኾነ፡ ጀበርቲ ጻኒሕና ብሰፊሑ ከም እንግንዘቦ፡ ኣብ ክልቲኣን ሃገራት ማለት ኣብ ኤርትራን ኢትዮጵያን ዝርከቡ ብትውልዳዊ መበቆሎም ፈጺምካ ክትፈልዮም ዘይትኽእል ኣካል ህዝቢ ሓበሻ ኢዮም። ብኻልእ ኣዘራርባ፡ ካብ ካልኦት ሃገራት ንበይኖም ፈሊሶም ዝመጹ ዘይኰኑ ካብ ጥንቲ ኣብ ምድሪ- ሓበሻ ዝነበሩ ደቀባት ኢዮም። ይኹን'ምበር፡ ኣብ መስርሕ ታሪኽ ሓደ ብሄር ከም ሓደ ብሄር ክኅዓዝ ጻኒሑ ብሰሪ ሓድሽ ዝተኸሰተ ታሪኻዊ ተርእዮ፡ ኣብ ክልተ ብሄራት

ክጫልድ (diverge) ወይ ከኣ ምስ ካልኦት ተጸንበሩ (converge) ኣብ ሓደ ዓቢ ብሄር ክወሃሃድ ብግብሪ ክርአ ዝጸንሐ ባህርያዊ ምዕባለ ማሕበረሰባት ኢዩ። ምኽንያቱ፡ መስርሕ ታርኽ ደቂ-ሰብ ከም ዘረጋግጾ፡ ብሄር ሓንሳእ ምስ ተወልደ መልክዑ ከይለወጠ ከም ዘሎዎ ዝነብር ዕዩግ (static) ኣካል ዘይኰነ፡ ምስ ግዜ እናተለወጠ ዝኸይድ ተጠዋሪ (evolving) ኣካል ኢዩ። በዚ መሰርት'ዚ፡ ጀበርቲ እምበኣር ከም ርእሱ ዝኸኣለ ማሕበርሰብ ወይ ብሄር መጠን ካብ ብሄር ትግርኛ (ወይ ኣግኣዝያን) ጫሊዱ ቐውም ዝጀመረ ምስ ምውላድ ምስልምና ኰይኑ፡ እቶም ዘቕምዎ ኣባላት ከኣ ብኽልቲኡ ወገናት ወለዶም ክርስትያን ዝነበሩ (ጸኒሖም ካብ ካልኦት ብሄራት ዝተጸንበርዎም) ብወለንቶኦም ዝመስለሙ ደቀባት ምድሪ-ሓበሻ ኢዮም። ስለዚ፡ እቲ "ጀበርቲ ኣብ ኤርትራ 'ነበርቲ' ጥራይ'ዮም፣ ብመሰረቱ ግን ካብ ትግራይ ተሰደዶም ዝመጽኡ'ዮም፣ ኣደታቶም ከኣ ክርስትያን'የን ኔርን" ዝብል ዘረባ ደቀባት፡ ድዋሕ ኣቢሉ ዘስሕቕ ዘረባ ናይ ታሪኽ መሃይምነት ዘየጥፍኡ መሃይማን ወይ ከኣ ዘረባ ናይቶም እናፈለጡ ንኽጓንዩ ታሪኽ ጠማዚዮም ዘዘንብዑ መናፍቓን ኢዩ።

ዝኾነ-ኾይኑ ጀበርቲ፡ ጀበርቲ ተባሂሎም ንኽጽውዑ ናይ ደቀባትን ወገኖምን ምርቓ ኲነ ፍቓድ ኣየድልዮምን ኢዩ። ጀበርትነቶም ካብቲ ብጀካኦም ካልእ ወናኒ ዘይብሉ ወትሩ ምስኦም ዘሎ መንነቶም ዝመንጨወ ስለ ዝኾነ፡ ናይ "ጭዋታት ደቀባት" ጥምቀት ኰነ ናይ "መንግስቲ ኣዋጅ" ኣየድልዮን ኢዩ። ደቀባት ንናቶምን ወገኖምን ታሪኻዊ ኣመጻጽኣ ኣብ ከበሳ ኤርትራ ኣብ ጎኒ ኣጸጊዖም፡ ካልእ ኹሉ ካብ ፈቐድኡ ክመጽእ ከሎ ንሳቶም ግን ከምዛ ኣብ ኦሪት ዘፍጥረት ፈጣሪ ንምድሪ "ምድሪ ኹኒ!" ምስ በላ ክውን ክትብል ከላ ካብ ምድሪ ከበሳ ቦሎኽ ኢሎም ዝወጹ፡ ንጀበርቲ ንምጉናይ እታ "ጀበርቲ" እትብል መጸውዒ ቃል ከይተርፈት ምውሕጥ ኣብዮቶም ከጥፍእዋ ቅጭጭ ከይበሎም "ተዛረብቲ ትግርኛ ኣስላም ኣብ ከበሳ ኤርትራ" "ነበርቲ" ድኣ'ዮም ዝተባህሉ እምበር "ጀበርቲ" ኣይተባህሉን ይብሉ። ቀጺሎም "ነበርቲ" ምባል ከይኣኽሎም፡ ከም ሓደ ንባርያኡ ባዕሉ ስም ዘውጽኣሉ ጎይታ፡ ባሮቶም ያኢ ኰና "ሕጂ'ውን ኣይንብሎምን" ኢና ይብሉ ሃብሮማት ደቀባት። ንምኳኑ፡ ደቀባት ሓለፋ ጀበርቲ ኣብ ከባሳ ኤርትራ እንታይ ስለ ዘሎዎም'ዮም ንናይ ጀበርቲ ስምን ሃለዋትን ዝስርዙ? ንባህ ኣይበሎም፡ ንህላወ ጀበርቲ ስለ ዝኸሓድካን ንስሞም ብ "ነበርቲ" ስለ ዝተካእካን ግን ህላወ ጀበርቲ ይጠፍእ፡ ስሞም ይስረዝ፡ ከምኡ'ውን ታሪኾም ይድምሰስ ማለት ዘበት ኢዩ። ህላወ ጀበርቲ ኤርትራ ኣብ ከበሳ ኤርትራ፡ ህላወ ጀበርቲ ኢትዮጵያ ኸኣ ኣብ ከበሳ ኢትዮጵያ፡ ደቀባትን መሰልቶምን ይፍተዉ ይጽልኡ ከም ወትሩ ክቕጽል ኢዩ።እቲ ጀበርቲ ዝብል ዘሐብን መጸውዒኦም እውን ብተመሳሳሊ፡ ንደቀባትን መሰልቶምን ይወሓጠሎም ኣይወሓጠሎም ኣብ ክልቲኡ ከበሳታት ናይ ክልቲኣን ሃገራት ምዝውታሩ ከም ወትሩ ክቕጽል ኢዩ።

ናይ ጀበርቲ ብሄራዊ ሕቶ ኣቐድም ኣቢሉ ከም ዝተጠቕሰ፡ ዕላምኡ ርእስኻ ወኪልካ ብምቕራብ ኣብ መሃዲ ሃገራዊ ጉዳይ ብማዕርነት ከይተጓነኻን ከይተዳለኻን ከይነጸልካን ምስታፍ ስለ ዝኾነ፡ ዘየማትእ ደሞክራሰያዊ ጠለብ ኢዩ። ከም ደሞክራያዊ ጠልብ ከኣ ብዝኾነ ሓይሊ ክገሃስ ዘይግበኦ ቅንጣብ ኣሉታዊ ፖለትካዊ መንቅብ ዘይብሉ ህዝባዊ ጠለብ ኣካል ህዝቢ ኤርትራ ኢዩ። ብኻልእ ኣበሃህላ፡ ናይ ጀበርቲ ብሄራዊ ሕቶ ንሓድነት ህዝቢ ኤርትራ ዘፍርስ ዘይኰነ ዘደልድል፡ ከምኡ'ውን ንድሕነት ሃገር ኣብ ሓደጋ ዘውድቕ ዘይኰነ ዘውሕስ ኢዩ። ምኽንያቱ፡ ንህዝቢ ኤርትራ ንውዓት (diversity) ብሄራቱ ዘዐምሮ ጸጋ እምበር ዘዠኽትሞ መርገም ስለ ዘይኰነ፡ ብሄር ጀበርቲ ከም ዓስራይ ብሄር ምፍላጡ፡ ንንውዓት ብሄራቱ መሊሱ ዘዐምር ኣብ ርእሲ

ምኽኑ፡ ንድሕነት ሃገርና ኤርትራ'ውን ብዝያዳ ዘውሕስ ኣዎንታዊ ፖለቲካዊ ምዕባለ ኢዩ። ምኽንያቱ፡ ሓድነት ብሄራት ዝረጋገጽ ብኣፍ ብዝድርጓሕ "ሓድነት ብሄርትና ይዓንብብ" ብዝብል ጭርሖ ዘይኮነ፡ ብግብሪ ንመሰላተን ብምኽባር ምስ ዝረጋገጽ ጥራይ ኢዩ።

ደቀባት ንህላወ ጀበርቲ ኣብ ኤርትራ ብምኽሓድ ከይተሓጽሩ፡ ንናይ ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶ ብምልዓል ከምዚ ይብሉ፦

> "ንብሄርነት ብዝምልከት እንተኾነ'ውን፡ እቶም ተዛረብቲ ትግርኛ ጀበርቲ 'ንብሄር ትግርኛ ኣይንቕበሎን ኢና፡ ንሕና ፍሉያት ብሄር ኢና' ዝብሉ እንተኾይኖም ግን፡ ብሄራዊ መሰሎም ኣብ ትግራይ ከይዶም ይሕተቱ።" (ገጽ፡ 3)

ቀጺሎም ንጀበርቲ ምስቶም ኣብ መታሕት ዘለዉ ኣስላም ብምንጽጻር ከኣ ከምዚ ይብሉ፦

> "እቶም ተዛረብቲ ትግርኛ ኣብ ከበሳ ኤርትራ ዝኾኑ ኣስላም፡ ካብ ኣስላም መታሕት ስለ ዘይፍለዩ፡ ፍሉይ ብሄርነት ንተዛረብቲ ትግርኛ <u>ካብ ጥንቲ</u> ከቶ ጠሊቦም ኣይፈልጡን።" (ገጽ፡ 3)

ጀበርቲ ኣብ ከብሳ ኤርትራ ካብ ጥንቲ ብሄርነት ክጠልቡ ዝኽእሉ፡ ካብ ጥንቲ ኣትሒዞም ኣብ ከበሳ እንተኔሮም ጥራይ ኢዩ። ካብ ጥንቲ ኣትሒዞም ኣብ ከበሳ እንተኔርም ከኣ፡ ከምቲ ደቀባት ኢና በሃልቲ ዝበልዎ "ነበርቲ" ዘይኮኑስ፡ ዝሰረቱ ደቀባት ኢዮም። እዚ ኣበሃህላ'ዚ፡ ነቲ ኣቐድም ኣቢሎም ደቀባት ዝበልዎ ንህላወ ጀበርቲ ዝኽሕድ ኣበሃህላ ብቐጥታ ዝገራጮ'ዩ ጥራይ ዘይኮነ፡ ንህላወ ጀበርቲ ኣብ ከበሳ ዘረጋግጽ ባዕሎም ዘቕረብዎ ዘይትሃድመሉ መርትዖ ኢዩ።

ደቀባት ንመርገጾም ዘራጉድ ጭብጢ ዘቕርቡ ዘለዉ መሲልዎም፡ ኣስዒቦም ነቲ ነፍስሄር ዓሊ ሰይድ ናይ ኤርትራ ናይ ውጻኢ ጉዳይ ነበር ኢልዎ ንዝበልዎ ቃል ይጠቕሱ፦

> "ከመዮ ናይ ወጻኢ ጉዳይ ነበር፡ ነፍስሄር ዓሊ ሰይድ ኣብ ግዜ ረፈረንደም ዝበሎ፥ መንግስቲ ኤርትራ ዜግነት ትዕድል ድኣ'ምበር፡ ብሄርነት ኣይትዕድልን ኢያ፣ ብሄር ኢና ካብ በሉ ግን ኣብ ትግራይ ከይዶም ካብ መንግስቲ ኢትዮጵያ ብሄርነቶም እንተ ሓተቱ ይሓይሽ ።" (ገጽ፡ 3)

ጀበርቲ ከም ናይ ገዛእ-ርእሱ ፍሉይ መንነት ዘሎዎ ብሄር መጠን ብሄርነቱ ናይ መንነቱ መግለጺ ስለ ዝኾነ፡ መንግስታዊ ተቐባልነት ይርከብ ኣይርከብ ኵሉሳዕ ምስኡ ኣሎ። ናይ ጀበርቲ ኤርትራዊ ዜግነት ዘየማትእ ስለ ዝኾነ፡ ብሄራዊ ሕቶ ስለ ዘልዓሉ ነቲ ዘልዓልዎ ሕቶ ምኽንያት ኣቕሪብካ ትቕበሎ ወይ ትነጽጎ ድኣ'ምበር፡ ኤርትራዊ ዜግነቶም ኣብ ጥርጣረ ኣእቲኻ ብሄርነትኩም ኪዱ ካብ ኢትዮጵያ ሕተቱ ክትብሎም ግብእ ኣይኮነን። ግብእ ኣይኮነን ጥራይ ዘይኮነ'ውን ሓደ ህዝባዊ ሓላፍነቱ ዝፈልጥ ሓላፊ ክብሎ ዘይግባእ ናይ ብድዐን ንዕቀትን መልሲ ኢዩ። ነፍስሄር ዓሊ ሰይድ ነቲ ዘጸይፍ ቃል ይብሎ ኣይበሎ፡ ደቀባት ምድጋሞምን ከም መራጐዲ ጭብጢ ምቕራቦምን ንርእሱ ካብ ሌባ ተቐባል ሌባ ይኸፍእ ኢዩ።

ጀበርቲ ብሄርዊ ሕቶ ብምልዓሎም፡ ብሄራዊ ሕቶኦም ምስ ሃገራዊ ዜግነቶምን ታሪኻዊ ኣመጻጽኣኦምን ክቋረን ግቡእ ድዩ? ሓድነት ብሄራት ብዝውስኽ ወይ ዝንኪ ብዝሒ ቍጽረን ድዩ'ኸ ዝድልድል ወይ ዝልሕልሕ?

ብሄራዊ መሰል ዘይገሃስ ህዝባዊ መሰል ስለ ዝኾነ፡ ንሃገርዊ ዜግነት ይኹን ንታረኻዊ ኣመጻጽኣ ናይቲ ብሄራዊ መሰሉ ዝጠልብ ዘሎ ኣካል ኣብ ጥርጣረ ዘኣቱ ወይ ብሃገርዊ ክሕደት ዘ'ኽስስ ኣይኮነን። ስለዚ፡ ቃል ንፍስሄር ዓሊ ሰይድ ይበሎ ኣይበሎ፡ ናይቲ ዝውክሎ ዝነበረ መንግስቲ መርገጽ ስለ ዘንጸባርቕ ዘገርም ነገር የብሉን። ብሄር ሳሆ ንኣብነት፡ ሓደ ቋንቋ ንዛረብ ድኣ'ምበር ክልተ ነንበይንና ብሄራት-- ጦርዓን ዓሳውርታን-- ኢና ይብሉ ኢዮም። ዓሳውርታ ከም ጀበርቲ ብሄራዊ ሕቶ እንተ ኣልዒሎም፡ ናይ ብሄር ሕቶኦም ምስ ኤርትራዊ ዜግነቶምን ታሪኻዊ ኣመጻጽኣኦምን ክቋረን ግቡእ ድዩ? ኣብ ብሄር ሳሮ ዝተጠርነፉ ዓሳውርታን ኣብ ብሄር ትግርኛ ዝተጠርነፉ ብሄር ጀበርቲን ብገዛእ-ርእስና ብሄር ኢና እንተበሉ፡ ብምፍራስ ሓድነት ህዝቢ ኤርትራ ዘ'ኽስስ ድዩ? ከም ርእሶም ዝኸኣሉ ብሄር እንተቐረቡ'ኸ እንታይ ጸገም የምጽእ? ሓድነት ህዝቢ ኤርትራ ብዝውስኽ ወይ ብዝንኪ ቍጽሪ ብሄራት ድዩ ዝፈርስ ወይ ዝድልድል? ሓድነት ህዝቢ ኤርትራ ቍጽሪ ብሄራት ይውስኽ ይነኪ ብዘየገድስ፡ ከምቲ ዝነበሮ ወይ ካብቲ ዝነበሮ ብዝያዳ ጸኒዑ'ዩ ክቕጽል። ስለዚ፡ ነተን ብሄራዊ መሰለን ዝጠለባ ማሕበረሰባት ብሄራዊ ሕቶኣን ክረጋገጸለን ዝግባእ፡ ንኹለን ብሄራት ከየዳለኻ ብድልድል ኣብ መኣዲ ሃገራዊ ጕዳይ ምስታፍ ፍትሓዊ ስለ ዝኾነ ድኣ'ምበር ካልእ ቍንቍኛ ስለ ዘሎዎ ኣይኮነን።

ሓድነት ናይ ሓደ ህዝቢ ብብዝሒ ወይ ዋሕዲ ብሄራቱ ኣይውሰንን ኢዩ። ከምኡ'ውን ናይ ሓደ ብሄር መንነት በቲ ካብ ካልኦት ብሄራት ዝፍለየሉ ማለት በቲ ንመንነቱ ዝገልጹ ፍሉያት ባህርያት ድኣ'ምባር፡ በቲ ንብሕቱ ወይ ብሓባር ምስ ካልኦት ዝሻረኾ ቋንቋ ወይ ከኣ ባህሊ ኣይውሰንን ኢዩ። በዚ ዝኣክል፡ ኣብቲ ነፍስሄር ዓሊ ሰይድ ኢልዎ ዝተባህለ ቃል እቲ ዘገርም ነገር፡ ናይ ጀበርቲ ብሄራዊ ሕቶ ኣብ ክንዲ ከም ሕቶ ናይ ሓደ ርእሱ ወኪሉ ብማዕርነት ኣብ ሃገርዊ ጕዳያት ንኽሳተፍ ህዝባዊ ናይ ምውካልን ምስታፉን መሰሉ ዝጠልብ ዘሎ ህዝቢ ዝርአ፡ ነቲ ብሄራዊ ሕቶኡ ምስ ሃገርዊ ዜግነትን ታር'ኻዊ ኣመጻጽኣን ኣተኣሳሲርካ ንዘየጠራጥር ሃገራዊ ዜግነቱ ኣብ ጥርጣረ ምእታው ኢዩ። ታሪኻዊ ኣመጻጽእኣ ናይ ሓደ ብሄር ኣብ ጥርጣረ ዘእቱ እንተ'ኾይኑ፡ እዚ መምዘኒ'ዚ ንምታይ'ዩ ብኣድልዎ ኣብ ጀበርቲ ጥራይ ዝዝውተር? ካብ መዓስን ንምንታይን'ዩ'ኸ ካብ ትግራይ ምምጻእ ዘጠራጥር ካብ ካልእ ቦታታት ምምጻእ ግን ዘየጠራጥር ዝኾነ? እዛ ትማሊ መሻር'ኽት'ኻ ኣብ ዝነበርትሉ ግዜ "ካብ ጀብሃ ኣድሓርሓርቲ ኣሕዋትና፡ ወያነ

ናይ መትከል ብጸትና ይዓዙና!" ብምባል ትውደስ ዝነበረት፡ ጸኒሑ ናይ ዶብ ግጭት ምስ ተላዕለ ግን ኩሉ ተረሲዑ፡ "ብቐደሙ ደይ ንሕና ተሃሚልና እምበር፡ ልቦም ዘይርከብ መሸጐራጕር እንድዮም!" ተባሂላ ዝተጸልአት ትግራይ፡ ካብ ዶብ ኤርትራ ርሒቓ ኣብ ሰሜናዊ ወይ ደቡባዊ ጫፍ ምድሪ ዲያ ትርከብ? መዳውብቲ ኤርትራዶ ኣይኰነትን? ብጀካቶም ካብ ትግራይ ወይ ኢትዮጵያ ተሰዲዶም ዝመጽኡ ኢዮም ዝበሃሉ ዘሎው ጀበርቲ፡ ካልኣት ካብ ትግራይ ወይ ኢትዮጵያ ናብ ኤርትራ ቅድሚ ሕጂ ተሰዲዶም ዝመጽኡ የሎዉን ድዮም? ኣብ ታሪኽ ኤርትራን ኢትዮጵያን ገለ ባእታታት ብዝኾነ ሰበብ ካብ ኢትዮጵያ ናብ ኤርትራ ወይ ከኣ ካብ ኤርትራ ናብ ኢትዮጵያ ንከይሰደዱ ዝውግዝ ኣህጉራዊ ሕጊ ኔሩን ኣሎን ድዩ? ምስዓድከ ዘነውር ተግባር ዲዩ? ብሄር ትግርኛን ብሄር ሳሆን ብሄር ብሌንን ብሄር ዓፋርን ከምኡ'ውን ብሄር ኩናማ ኤርትራ፡ ምስተን ኣብ ኢትዮጵያ ብፍላይ ከኣ ትግራይ ዘሎዋ መማዝንተን ብሄራት ዘይከሓድ ብሄራዊ ዝምድና ብምህላወን፡ ካብ ትግራይ ተሰዲደን ዝመጽኣ ኢየን ተባሂለን ክኽሰሳ ይኽእላዶ? ብሰሪ'ዚ፡ ኤርትራዊ ዜግነተንከ ኣብ ጥርጣረ ክኣቱ ይኽእልን ይግባእንዶ?

ንምኻኑ፡ እቶም ንጀበርቲ "ኣብ ቀረባ ግዜ" ካብ ትግራይ ዝመጹ ኢዮም ዝብሉ ዘሎዉ ወገናት፡ ንባዕላቶም ካበይን መዓስን ብኸመይን'ዮም ኣብ ከበሳ ኤርትራ መጺኦም? ንባዕሎም ካብ ኢትዮጵያ (ብፍላይ ከኣ ካብ ናይ ሎሚ ክልላት ትግራይን ኣምሓራን) ዘይመጽኡ እንተኾይኖም፡ እንታይ ድኣ ኣብ ኣርብዓታት "ኢትዮጵያ ወይ ሞት! " ኢሎም ንኤርትራ ምስታ "ወላዲት ሃገር" ዝብልዋ ዝነብሩ ኢትዮጵያ (ንትግራይ ዝሓቖፈት) ከሕብርዋ ዝደለዩ? ንምንታይ'ዮምከ ገለ ካብኣቶም ትግራይ-ትግርኚ (ንኤርትራን ትግራይን እተጠቓልል ግዝኣት) ክምስርቱ ዝደልዩ ኔሮም? ጀበርቲ ካብ ኢትዮጵያ (ብፍላይ ከኣ ካብታ ሕጂ ስለ ዘይማእመአትካ ክሳብ ትምእማኣካ ከተርሕቓ ዝመረጽካ ትግራይ) ዝመጽኡ እንተኾይኖም፡ ንምንታይ'ዩ ኣብቲ ኤርትራ ምስ ኤርትራ ዝሓበርትሉ ዕለት (1962)፡ ንጀበርቲ "ኢትዮጵያውያን ኣይኰንኩምን መእተዊኹም ድለዩ" ንምባል "ጃንሆይ መጸ ብሰማይ ወይልኻ ኣስላማይ" ተባሂሉ ዝተደርፈ? ንምንታይ'ዩኸ ክርስትያን ደቂ ከበሳ ኣብ እዋን ሕብረት፡ ከበሳ ኤርትራ ምስ ከበሳ ኢትዮጵያ ዘሎዎ ጽኑዕ ታሪኻዊ ዝምድና ንምርግጋጽ "ካብ ትግራይ ዘይውልድ ኣይጭዋን " እናበሉ ዝፍክሩን "ርእስና ኣብ ባሕሪ እግርና ኸኣ ኣብ ጎንደር" እናበሉ ዝጭፍሩን ኔሮም? ንምንታይ'ዩኸ ኣብቲ ካብ ፍቕሪ ሃገር ኢትዮጵያ ዝነቐለ፡ ሬሳ ብባንዴራኣ ዝግነዘሉ፡ ዳስ መርዓ ብባንዴራኣ ዝሽለመሉ፡ ከምኡ'ውን ንሕብረት ዘይደገፈ ብቤተ-ክርስትያን ዝውገዘሉ ዝነበረ እዋን፡ ጀበርቲ ድኳናቶም ይነድድን መራሕቶም ይቕንጸሉን (ንኣብነት፡ መራሒ ስዉእ ጅግና ኣቦና ዓብድልቓድር ከቢረ-- ረቢ ይርሓሞን ንጀና ይበሎን!) ጥራይ ዘይኰነ፡ ደቀባት ኤርትራን ኢትዮጵያን ኣይኰንኩምን ንምባል፡ "ኣስላማይ ዓውዲ-የብሉ፣ ሰማይ ዓንዲ-የብሉ" ተባሂሉ ዝምሰል ኔሩ? ደቀባትን መሰልቶምን መልሱ!

ናይ ጀበርቲ ፍሉይ ብሄራዊ መንነት ዘየማት'ኳ እንተኾነ፡ ንጀበርቲ ንዘይገሃስ ህዝበኣዊ መሰሎም ንምግሃስ ንናይ ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶ ምስ ዘይዛመድ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣኦም ብምዝማድ፡ ጀበርቲ ብሄራዊ መሰሎም ክረኽቡ ንኢትዮጵያ ገጾም (ናብ ትግራይ) ይኺዱ ዝብሉ ናይ ታርኽ መሃይምነት ዘየጥፍኡ "ንሕና ኢና ጽሩያት ደቀባት ኤርትራ" ዝብሉ ምኩሓት ወገናት ኣሎዉ። እዞም ከም ደቀባት ዝኣመሰሉ ምኩሓት ወገናት፡ ተቐዳድሞም ንናይ ጀበርቲ ሕቶ ምስ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣኦም ዘዛምድዎ፡ ኣብቲ "ጀበርቲ ካብ ትግራይ ኣብ ቀረባ ግዜ ዝመጽኡ

ስደተኛታት ኢዮም" እናተባህለ ዝሕመ መሰረት ዘይብሉ ቤላቤሎው ብምምርኳስ ኢዮም። እዚ ቤላቤሎውዚ ግን ዕሽሽ ኢልካ ዝሕለፍ ቀሊል ነገር ኣይኰነን። ምኽንያቱ፡ ንናይ ጀበርቲ ኤርትራዊ ዜግነት ኣብ ጥርጥር ብምእታው፡ ንዘየማትእ ኤርትራዊ ዜግነቶም ንምንፋግ ኰነ ኢልካ ዝቐርብ ዘሎ ምስምስ ኢዩ።

እቲ ደቀባት ብዛዕባ ኣመጻጽኣ ጀበርቲ ኣብ ከበሳ ዝበልዎ፡ "ጀበርቲ ካብ ትግራይ 'ኣብ ቀረባ ግዜ' ዝመጹ'ዮም" ዝብል ጽውጽዋይ፡ ንእዝንና ጋሻ ስለ ዘይኰነ ኣይእርምመናን ኢዩ። ቅድሚ ሕጂ ሓንሳእ ሕርሹኽ ሓንሳእ ትርሹኽ እናተባሃለ ብዝተፈላለዩ ተጻባእቲ ጀበርቲ ዝሕመ ዝነበረ ሕሜት ስለ ዝኾነ፡ ካብ ምድግጋም ዝተላዕለ ከም ዘየከራኽር ሓቂ ይውሰድ ብምህላዉ ግን ጸኒሕና ብዛዕባ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣ ጀበርቲ ኣብ እንዝትየሉ ሓቅን ዘይሓቅን ምኳኑ ንምርግጋጽ ክንድህስሶ ኢና። ዝኾነ-ኾይኑ፡ እቲ ደቀባት ኣብቲ ኣቐዲሙ እተጠቐሰ ጥቕሲ ዝበልዎ፡ ማለት እቲ "ጀበርቲ ካብ ትግራይ ምስ መጹ" ዝብል ብሂል፡ ጀበርቲ ኣብ ከበሳ ኤርትራ ድሕሪ ምቛማ ዝመጹ ክኾኑ እንከሎዉ፡ ንሕና ግን ቅድሚኦም ኣብ ከበሳ ሰሪትና ዝጸናሕና ቀንዲ ደቀባት ኢና ንምባል ዝቐርብ ዘሎ ናይ ርእሰ-ውደሳ ብሂል'ዩ ዝመስል። ግን እቲ "ኣብ ቀረባ ግዜ" ዝበሃል ዘሎ ግዜ መዓስ ኢዩ? ቅድሚ መግዛእቲ ኢትዮጵያ ወይስ ኣብ መግዛእቲ ኢትዮጵያ?

ጀበርቲ ኣብ ከበሳ ኤርትራ ቅድሚ ወይ ከኣ ኣብ መግዛእቲ ኢትዮጵያ ዝመጽኡ ኢዮም ዝብል ኤርትራዊ ዜጋ እንተሎ፡ ኣፉ መሊኡ ቅድሚ ኣብ ምውርዛይ ምብጽሑ ቅድም-ቀዳድም ናይ ታሪኽ ፍልጠቱ ክብ የብል። ኣብ ከበሳ ዝኾነ ኤርትራዊ ዜጋ ዓድን መሬትን ርስትን ከይሓዘ ወደባት ክኸውን ስለ ዘይክእል፡ ኣብ ቀረባ ግዜ ካብ ትግራይ ንዝመጹ ዓድን መሬትን ርስትን ዝለገሰሎም ጻድቕ ኣብ ታሪኽ ከበሳ ኤርትራ ከቶ ተራእዩ ኣይፈልጥን። ብዝኾነ፡ ንምብርሁ ክቕልል እስከ ኣመጻጽኣ ናይ ጀበርቲ ኣብ ከብሳ ኤርትራ ከምዛ ኣብ ሰለስተ መዋእላት ዝነበረ ብምኽያል (imagining) ንመልከቶ፦

ቀዳማይ መዋእል፡ ነቲ ቅድሚ ምቛም ኤርትራ ማለት ቅድሚ 1890 ዝነበረ ወቕቲ ዝመልከት ኰይኑ፡ ብፍላይ ነቶም ኣብ ዘበን ከስትኑ ቅድሚ ኣስታት 130 ዓመትታ ካብ ትግራይ ተሰዲዶም ዝመጽኡ'ዮም ዝበሃሉን ቅድሚኦም ሰሪቶም ዝጸንሑን ደቂ ጀበርቲ ዝጥቁም ኢዩ። ብዛዕባ እዞም ወገናት እዚኣቶም፡ ብዝርዝር ኣብ ትሕቲ'ቲ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣ ጀበርቲ ዝብል ሳልኣይ ክፋል ተገልጹ ስለ ዘሎ ብምድግጋም ቅጭ ከየምጽእ ሽዑ ክንመያየጠሉ ንግደፎ።

ካልኣይ መዋእል፡ ነቲ ድሕሪ ምቛም ኤርትራ ካብ 1890 ክሳብ 1952 (እዋን መግዛተ ኢጣልያን ብሪጣንያን) ዝመልከት ወቕቲ ኰይኑ፡ ነቶም ብፍላይ ኣብዚ ውቅቲ'ዚ ዝመጽኡ'ዮም ኢልካ ብምኽያል ዝቐረበ ኢዩ። ከበሳ ኤርትራ ንመሬት ናይ ትማሊ ሰራየን ሓማሴንን ኣከለጉዛይን ዘጠቓልል ኰይኑ፡ ስፍሓቱ ብምንጻጽር ምስቲ ዝተረፈ መሬት ኤርትራ ክርአ እንከሎ ንኡስ'ዩ (ሓደ ሕምሲት'ዩ) ጥራይ ዘይኰነ፡ ኣዚዩ ብዙሕ ዝኾነ ህዝቢ ዝሓዘ ኢዩ። ኣብ ገጠራት ዜርካ ነተን ዓድታት ምስ እትግንዘበን፡ ኩሉ መሬት ከበሳ ዝተሃዝበ (populated) ስለ ዝኾነ ዓዲ ኣብ ርእሲ ዓዲ እናረገጽካ ኢኻ ትሓልፍ። ብኻልእ ኣዘራርባ፡ ኩሉ መሬት ከበሳ ዝተታሕዘ ማለት ዋና ዘሎዎ ስለ ዝኾነ ሓዲሽ ተሰዲዱ ዝመጽአ ፈላሲ (immigrant) ሓዲሽ ዓዲ ከጣይስ ኣይክእልን ኢዩ። ስለዚ፡ ተሰዲዱ ዝመጽአ ፈላሲ ዓዲ ከጣይስ ዝኽእል ብመሰረት ሕጊ እንዳባ ወደርባዓ እንተኾይኑን ባይቶ ዓዲ ንፍሱ (ኣቤትታኡ) ሰሚዑን መዚኑን እንተ ኣጽዲቕዎን ጥራይ'ዩ ኔሩ።

እቶም ኣብ ከተማ ይኹን ኣብ ገጠር ዝርከቡ ጀበርቲ ግን ሰነዳት ታርኽ ከም ዘረጋግጾ፡ ኣብዚ ዝተወሰነ ካልኣይ መዋእል ፈሊ`ሶም ዝመጽኡን ደቀርባዓን ኣይኰኑን። ነዚ ሓቂ'ዚ ዘፍርስ ጭብጢ ዘሎዎ ኤርትራዊ ዜጋ እንተሎ ሃየ ጭብጡ ሒዙ ይጨባበጥ !

ሳልሳይ መዋእል፡ ነቲ ዓሰርተ ዓመታት ናይ ፌደረሽንን (ካብ 1952 ክሳብ 1962) ንእዋን መግዛእቲ ኢትዮጵያን ዝነበረ ወቕቲ ማለት ነቲ ካብ 1962 ክሳብ 1991 (ምጕንጻፍ ናጽነት) ዝምልከት ኰይኑ፡ ነቶም ኣብ ኤርትራ ንኽቕመጡ ዝመጽኡ ኣብ ከም ኣስመራን ከረንን ባጽዕን ተሰነይን ኣቑርደትን ዝኣመሰላ ከተማታት ዝሰፈሩ ዝምልከት ኢዩ። ካብቶም ኣብዚ ወቕቲ'ዚ ናብ ከተማታት ኤርትራ ዝመጽኡ ኢትዮጵያውያን ጀበርቲ ንላዕሊ ዝተዓጻጸፈ ብዝሒ ዘሎዎም ኢትዮጵያውያን ተጋሩ እውን መጺኦም ኢዮም። እዞም ኢትዮጵያውን ተጋሩ ኣብዚ ስልሳይ መዋእል'ዚ፡ ምስቶም ኣሕዋኣቶም ኤርትራውያን ትግርኛ ካብ ዝኾነ ወገን ንላዕሊ ከም ዝተዋሰቡን ከም ዝተዋሃሃዱን ዘይከሓድ'ኳ እንተኾነ፡ እቶም እምብዛ ብኢትዮጵያውነቶም (ብፍላይ ከኣ ብትግራውነቶም) ዝተመረሩን ዝተሰራጠዩን እቶም ኢትዮጵያውያን ጀበርቲ ኢዮም። ጀበርቲ ዝብል ስም ኣብ ኢትዮጵያ ንዀሎም ኣብ ዝተፈላለዩ ክልላት ዝርከቡ ኣስላም ዝምልከት ስም'ኳ እንተኾነ፡ በዘልማድ ብፍላይ ከም መጸውዒ ናይቶም ኣብ ክልል ትግራይ ጥራይ ዝርከቡ ጀበርቲ ኰይኑ'ዩ ከገልግል ጸኒሑ። ብዝኾነ፡ እቶም ኣብዚ መዋእል'ዚ ናብ ኤርትራ መጺኦም ኣብ ከተማታት ብምስፋር ዝቕመጡ ዝነበሩ ኢትዮጵያውያን ጀበርቲ ምስቶም ኣሕዋቶም ኤርትራውያን ጀበርቲ ሓቢሮም ይንበሩ ድኣ'ምበር፡ ንገዝእ-ርእሶም ከም ኤርትራውያን ወሲዶም ኤርትራውያን ኢና ኢሎም ኣይፈልጡን። ከምቶም ካልኦት ኢትዮጵያውያን ብኢትዮጵያውነቶም ሕቡናት ኢዮም። ዳርጋ ኵሎም ከኣ ኣብቲ ድሕሪ ኵናት ባድመ ብኽልቲኣን ተጻረድቲ ሃገራት (ኤርትራን ኢትዮጵያን) ዝተፈጸመ ስጓ፡ ተሰጕጎም ዓዶም ተመሊሶም ኢዮም። መመልክቲቶ ኣጻብዕትኻ ብኣድልዎ ናብዞም ውሱናት ወገናት ብምምልካት፡ "ርኣዩ! ርኣዩ! እዞም ወገናት እዚኣቶም ኣብ ቀረባ ግዜ ካብ ትግራይ ተሰዲዶም ዝመጽኡ ኢዮም" ብምባል ከይተሓጸርካ፡ ካብኡ ሰገርካ ናብቶም ዝሰረቱ ደቀባት ኤርትራውያን ጀበርቲ ብምምልካት፡ "ንሳቶም'ውን ከም ኣሕዋቶም ኣብዚ ቀረባ ግዜ ካብ ትግራይ ዝመጹ'ዮም" ኢልካ ምሽፋጥ ወይ ምድንጋር ቅንዕና ኣይኰነን። እንታይ ድኣ፡ ደገፍ ናይቶም ታሪኻዊ ኣመጻጽኣን ኣቀዋውማን ህዝቢ ከበሳ ዘይፈልጡ ደቂ መታሕት ኣስላም ብምኽሳብ፡ ኤርትራውያን ጀበርቲ እምነት እተንብረሎም "ጽሩያት ደቀባት" ከም ዘይኰኑ ኣምስሊካ ኰነ ኢልካ ንምንጻሎምን ተሰማዕነት ከም ዘይህልዎም ንምግባርን ዝተኣመተ ኢዩ። ኣብ ከተማታት ዝቕመጡ ኰነ ኣብ ገጠራት ዝቕመጡ ነባራት ኤርትርውያን ጀበርቲ ግን ኣብዚ መዋእል'ዚ እውን እንተኾነ ካብ ትግራይ ይኹን ካብ ካልእ ቦታታት ስለ ዘይመጽኡ፡ ነዚ ሓቂ'ዚ ዘፍርስ ጭብጢ ዘሎዎ ኤርትርዊ ዜጋ እንተሎ ሃየ ጭብጡ ሒዙ ይበድህ !

ብዝተረፈ፡ መን ጭዋን መን ዘይጭዋን፣ መን ወደባት መን ዘይወደባት፣ ከም'ኡ'ውን መን ስሩት መን ዘይስሩት ምኻኑ ዝፈርድ፡ እቲ ብዓመጽ ንዘይደቂ ሃይማኖቱ ከጽንት ዘጓኒ ወገን ዘይኰነ፡ እቲ ፍትሒ ዘሎዎ ዘየዳሉ መዝገብ ታሪኽ ኢዩ። ኣብዚ ሕቶ'ዚ፡ ጀበርቲ ብመበቆልና ኰነ ብኣመጻጽኣና እንስከፈሉ ቅንጣብ ኣብነት የብልናን። ብታሪኽና ኣኺሉ ዝተርፍ ርእሰ-ምትእምማን ኣሎና። ወይሎም ድኣ እቶም ብታሪኾም ዘይተኣማመኑ፡ ንታሪኾም ከጸባብቑ ዘይነበረ ታሪኽ ለቓቒቦም ዝህንድሱን ንታርኽ እንዳማቶም ዘመራስሑን ደቀባትን መሰልቶምን!

ናይ ጀበርቲ ሕቶ ንናይ ህዝቢ ኤርትራ ሓድነት ዘፍርስ ወይ ዘዳኽም ድዩ? ንድሕነት ሃገርከ ኣብ ሓደጋ ዘውድቕ ናይ ምንጻል ሕቶ ድዩ?

ናይ ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶ ናይ ህዝባዊ መሰል ሕቶ ስለ ዝኾነ፡ ብባህርዩ ደሞክራሲያዊ ሕቶ ኢዩ። ብቕድምቀዳድም፡ ንናይ ጀበርቲ ብሄራዊ ሕቶ ብዝምልከት ንነፍስወከፍ ኤርትራዊ ዜጋ ብንጹር ክበርሃሉ ዘሎዎ፡ <u>ናይ ጀበርቲ ሕቶ ናይ ምንጻል ሕቶ ከም ዘይኰነን ንትግርኛዊ ባህልን ቋንቋን ከም ዘይክሕድን</u> ኢዩ። ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶ ዘልዓሉ ርእሶም ወኪሎም ኣብ ሃገርዊ ጕዳያት ንኽሳተፉ ስለ ዝኾነ፡ ብሄራዊ ሕቶኦም ንሓድነት ህዝቢ ዘፍርስ ይኹን ንድሕነት ሃገር ኣብ ሓደጋ ዘውድቕ ኩነት ኣይኰነን። ጀበርቲ ይኹን ካልኦት ብሄራት ከይተጓነዩን ከይተነጸሉን እንተድኣ ኣብ ሃገርዊ ጕዳያት ብማዕርነት ክሳተፉ በቚዖም፡ ተሳተትፎኦም ነቲ ኣብ ደሞክራሲያዊት ሃገር ዝድለ ህዝባዊ ተሳትፎ ዘዕዝዝ ድኣ'ምበር ንዝኾነ ወገን ዝኣዚ ይኹን ዝጕዚ ኣይኰነን። ስለዚ ናይ ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶ፡ ህዝባዊ መሰል ንምርግጋጽ ዝጠልብ ሕቶ ስለ ዝኾነ፡ ኣብ ልዕሊ ሃገር ይኹን ህዝቢ ዘውርዶ ጸገም የለን። እቲ ጸገም ነቲ ሕቶ ብጌጋ ብምርዳእ፡ ኣጋኒንካ ንጸጥታ ሃገር ኣብ ሓደጋ ከም ዘውድቕ ወይ ኣብ መንጎ ሓደ ህዝቢ ሕንፍሽፍሽ ከም ዘእቱ ወይ ከኣ ምርሕሓቕ ከም ዘምጽእ ኣስጋኢ ሕቶ ጌርካ ምቕራቡ ኢዩ። በዚ መሰረት'ዚ፡ ንህዝቢ ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶ ብምልዓሉ ትግርኛዊ ቋንቋኡን ባህሉን ይኽሕድ ከም ዘሎ ኣምሲልካ ብምቕራብ፡ "ናይ መንነት ቅልውላው ኣሎዎ" ብዝብል ጠቐነ፡ ንወገነይ እትብሎ ንምሕናን ከም በዓል ደምካ ከተጽልኦን ከተኽስፎን ከተዋርዶን ምህቃን ቅንዕና ዘሎዎ ተግባር ኰነ መንፈስ ኣይኰነን። ንህዝቢ ብቕንዕና ምምራሕ'ውን ኣይኰነን-- ንህዝቢ ብብድዐ ምቅይያምን ምንጃትን እምበር !

ኣቐዲሙ ከም እተጠቕሰ፡ ናይ ሓደ ህዝቢ ብሄርነት ብቐጥታ ምስ መንነቱ እምበር ምስ ቋንቋኡን ባህሉን ዝተኣሳሰረ ኣይኰነን። ቋንቋኡን ባህሉን መርኣያታት መንነቱ እምበር ንብሄርነቱ ዘቐኑሙ ወሰንቲ ረቛሒታት ኣይኰኑን። ስለዚ ናይ ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶ ካብ መንነቱ ዝመንጨወ ዘይገሃስ ናይ ህዝባዊ መሰል ሕቶ ከም ምዃኒ መጠን ብዝኾነ ሓይሊ ዝምጽወት ኣይኰነን። ናይ ጀበርቲ ብሄርነት ካብቲ ፍሉይ መንነቱ ስለ ዝተወልደ ወትሩ ምስኡ ኣሎ። ጀበርትነት ካብ ምውህሃድ ክልተ ዓበይቲ ስልጣነታት ወይ ባህልታት -- እስላማውን ኣኽሱማውን (ሓበሻውን) -- ናይ ገዛእ-ርእሱ ፍሉይ ባህርያት ቀሪጹ ዝተወልደ ፍሉይ መንነት ኢዩ። ከም ናይ ጀበርቲ ፍሉይ መንነት መጠን፡ ጀበርትነት ኣብቲ ልዕሊ ሽሕን ኣርዓተ ሚእትን ዓመታት ዝወሰደ ታሪኽ ሓደ ስነ-ኣእምራዊ ኣቀዋውማ ኣስሪጹን ሓደ ማሕበራዊ ኣነባብራ (ብእስላምናን መውስቦን ዝተኣሳሰረ) ሃኒጹን ዝተነድቀ ነቕ ዘይብል ሰራውር ዘሎዎ ክውንነት ብምዃኑ፡ ዝምንዝዖ ምድራዊ ሓይሊ የለን። ንጀበርቲ ጀበርትነቱ ትማሊ ምስኡ ኔሩ፣ ሎሚ ምስኡ ኣሎ፣ ጽባሕ'ውን ናይ ግድን ምስኡ ክህሉ ኢዩ። ስለዚ፡ ንጀበርቲ ብሄርነትካ ካብ ኢትዮጵያ ክትቅበል ንትግራይ ገጽካ ኺድ ምባል፡ ኣብ ኤርትራ ህላወ የብልካን ጥራይ ዘይኰነ እንተላይ መንነት የብልካን ምባል ኢዩ። መንነት የብልካን ምባል ከኣ ንባዕሉ ጀበርቲ ኣይኰንካን ምብል ስለ ዝኾነ፡ ንጀበርቲ ምስኡ ንዘሎ ዘይምንዛዕ ጀበርትነት የለን ምባል ጆውሃሩ (its substace) ንሓቂ ማለት ንዘይከሓድ ክውንነት ምኽሓድ ኢዩ።ንክውንነት ምኽሓድ ኣበሳ ዘይተቐጽረ፡ ንምንታይ'ዩ ግን ብሄራዊ ሕቶ ምልዓል

ኣበሳ ተቖጺሩ ንጠላቢኡ ሃገርዊ ዜግነቱ ክሒድካ (ኣመጻጽኣኻ ዘየታሓትት ያኢ ኰይኑ !) ኪድ ብሄርነትካ ካብ እገሊት ሃገር (ኢትዮጵያ) ጥለብ ተባሂሉ ዝውገዝን ዝግዝዝን? ንምኻኑ፡ ህዝቢ ሓበሻ ንባዕሉ ቀይሕ ባሕሪ ተሳጊሩ ካብ ሓውሲ ደሴት ዓረብ ፈሊሱ ዝመጽአ ህዝቢዶ ኣይኰነን? ኣብ ኤርትራ ይኹን ኣብ ኢትያጵያ ዘሎ ህዝቢ ሓበሻ ኣብ ሓደ ታሪኻዊ ወቕቲ ካብ ሓውሲ ደሴት ዓረብ ተሰዲዱ ዝመጽአ ህዝቢ ከም ምኻኑ መጠን፡ ኪድ ኤርትራዊ ዜግነትካ ወይ ከኣ ኢትዮጵያዊ ዜግነትካ ካብ ዝመጸኻሉ ሓውሲ ደሴት ዓረብ ጥለብ ክበሃል ይከኣልዶ?

ቅድሚ ናብቲ ዝቕጽል ናይ ብሄር ኣምር ዝብል ኣርእስቲ ምስጋርና፡ ኣብ መጠርነፍታ ብዛዕባ ናይ ጀበርቲ ጒዳይ ከይተጠቕሰ ክሕለፍ ዘይብሉ ነጥቢ፡ ናይ ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶ ዘይገሃስ ናይ ህዝባዊ መሰል ሕቶ ከም ምኻኑ መጠን፡ ዝኾነ ብሓቂ ንህዝቡ ዝሓልን ብተሳትፎ ህዝቡ ዝግደስን ደሞክራሲያዊ መንግስቲ ከምኡ'ውን ደሞክራሲያዊ ተቓዋሚ ሰልፊ፡ ተሳትፎ ህዝቢ ኣብ ሃገርዊ ጒዳያት ንምድንፋዕ ክቕበሎን ክትግብሮን ዘሎዎ ኣገዳሲ ሕቶ ምኻኑ ኢዩ። ስለዚ ነብስወከፍ ንደሞክራሲኣዊ መሰላት ህዝቢ የኽብር'የ ዝብል ደሞክራሲያዊ መንግስቲ ይኹን ሰልፊ፡ ንናይ ጀበርቲ ብሄራዊ ሕቶ ዕቱብ ቆላሕታ ሂቡ ክምልሶ ድኣ'ምበር ብዓይኒ-ጠርጠራ ጠሚቱ ክውንጅሎ ኰነ ጎስይዎ ክሓልፍ የብሉን።

3.0 ናይ ብሄር ኣምር

ቅድሚ ናብቲ ናይ ጀበርቲ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣ ምስጋርና፡ ምእንቲ ብዛዕባ ናይ ብሄር ኣምር ዝዓሞቐ ምርዳእ ክህሉ፡ ብሳዕቤኑ ኸኣ ናብ ቅኑዕ ሻርነት ዘይብሉ ርትዓዊ ፍታሕ ከምርሕ እስከ ነቲ ብሄር ዝብል ኣከራኻሪ ኣምር ቀሪብና ንርኣዮ።

ብሄር እንታይ ኢዩ? ሓደ ማሕበረሰብ ብሄር ምኻኑን ዘይምኻኑክ ብምንታይ'ዩ ዝውሰን?

ብርግጽ፡ ናይ ሓደ ሃገር ህዝቢ ዝለዓለ ማሕበራዊ ጥርናፈ ሕብረተሰብ (society) ኢዩ። ሕብረተሰብ ንባዕሉ ኣብ ውሽጡ ዝተፈላለያ ማሕበረሰባት ዝሓቖፈ ስለዝኾነ፡ ማሕበረሰብ (community) እቲ ቀጺሉ ዝርከብ ካልኣይ ደረጃ ማሕበራዊ ጥርናፈ ኢዩ። ማሕበረሰብ ከከም ዕብየቱ ብእንዳ (clan)፣ ብቀቢላ (tribe)፣ ወይ ከኣ ብብሄር (nationality) መልክዕ ክጥርነፍ ስለ ዝኽእል፡ ዓይነት ማሕበራዊ ጥርናፈኡ ሓደ መልክዕ ዝሓዘ ኣይኰነን። ኣብ ርእሲ'ዚ፡ ማሕበረሰብ ኣብ ገሊኡ ቦታታት ብሓደ ዓይነት ወይ ከኣ ብነንበይኑ ዓይነት ትውልዳዊ መበቆልን ታሪኻዊ ኣመጻጽኣን ዘሎዎም እንዳታት፡ ቀቢላታት፡ ወይ ድማ ብሄራት ክቐውም ይኽእል ኢዩ። ንምሳለ፡ ነተን ሰለስተ ናይ ኢጣልያ ግዝኣታት ዝነበራ ሃገራት ኣፍሪቃ ምስ ንርኢ፡ ኣብ ሶማልያ ዘሎ ማሕበረሰብ ብእንዳ፣ ኣብ ሊብያ ዘሎ ማሕበረሰብ ብቐቢላ፣ ኣብ ኤርትራ ዘሎ ማሕበረሰብ ከኣ ብብሄር ዝተጠርነፈ ኢዩ። እቲ ኣብ መንጎ እንዳን ቀቢላን ብሄርን ዘሎ ፍልልይ ናይ ዕብየት ፍልልይ ኰይኑ፡ እቲ ብዕብየቱ ዝለዓለ ብሄር ክኸውን ከሎ፡ እቲ ብዕብየቱ ዝተሓተ ኸኣ እንዳ ኢዩ።

እንዳ ንገዛእ-ርእሱ ብቤተሰብ፡ ቤተሰብ ከኣ ብውልቀሰባት ዝቖመ ኢዩ። ካብዚ ሓቂ'ዚ ክድምደም ዝከኣል ነገር እንተሎ፡ እቲ መሰረት ናይ ዝኾነ ሕብረተሰብ ዘንጽፍ፡ እቲ ነቲ ሕብረተሰብ ብግብሪ ሞተር ኰይኑ ዘንቀሳቕስ ውልቀሰብ ኢዩ። ስለዚ፡ ውልቀሰብ ከም መሰረትን ሞተርን ናይ ሕብረተሰብ መጠን መሰሉ ካብ ኵሉ ነገራት ንላዕሊ ስለ ዝዓዝዝ፡ ኣብ ቅዋም ሃገርን ሕጊ መንግስትን ቀዳምነት ሒዙ ብህይገሃስ ኣገባብ ክሰፍር ኣሎዎ። ኣብ ደሞክራሲ ዝሰፈና ሃገር፡ ምግሃስ መሰል ውልቀሰብ ከም ምግሃስ መሰል ህዝቢ'ዩ ዝቝጸር። ምኽንያቱ፡ ውልቀሰብ ከም ትንፋስን ስምዒትን ዝሓዘ ፍጡር መጠን መሰሉ ማለት ክብረቱ፡ ከራምኡ (his dignity)፡ ኣበርክትኡ፡ ሃንቀውትኡ፡ ሞያኡ፡ ምህዞኡ፡ ፍልስፍንኡ፡ ሃይማኖቱ ወዘተ. ኢዩ።

ካብ ሕብረተሰብ ኣትሒዝካ ክሳብ ውልቀሰብ ዘሎ መሳልል ማሕበራዊ ጥርናፈ ብምንጽጻር ምስ እንግንዘቦ፡ ሽሕ ሕብረተሰብ፣ ሚእቲ ማሕበረሰብ (ብሄር)፣ ከምኡ'ውን ዓሰርተ ቤተሰብ እንተኾይኑ፡ ሓደ ውልቀሰብ ኢዩ። ልክዕ ከምቲ ሽሕን ሚእትን ዓሰርተን ድምር ናይ ሓደታት ዝኾኑ፡ ሕብረተሰብን ማሕበረሰብን ቤተሰብን እውን ድምር ናይ ውልቀሰባት ኢዮም። ስለዚ። ልክዕ ከምቲ ብዘይ ጽኑዕ መሰረት ዝተሃንጸ ህንጻ ብፈኸሱ ንፋስ ተነኒዩ ሃደሽደሽ ኢሉ ዝፈርስ፡ መሰል ውልቀሰብ ዝግህስ ሕብረተሰብ እውን ቀስብቐስ እናግህመነ ፈርከሽከሽ ኢሉ'ዩ ዝወድቕ።ምኽንያቱ፡ ከምቲ ሓደ ከይበልካ ሽሕ ክትበጽሕ ዘይትኽእል፡ መሰል ውልቀሰብ ከየኽበርካ ጥዑይ ሕብረተሰብ ክምስረት እውን ዝከኣል ኣይኮነን። ምኽባር መሰል ውልቀሰብ፡ መተካእታ ዘይብሉ ውሕስነት ስልጣንን ብልጽግናን ጥራይ ዘይኮነ፡ እንተላይ ውሕስነት ሰላምን ቅሳነትን ኢዩ።

ኣብዚ ብዛዕባ ናይ ብሄር ኣምር ዝዝተየሉ ዘሎ ኣርእስቲ፡ ካብ ሕብረተሰብ ጀሚርካ ክሳብ ውልቀሰብ ዘሎ ማሕበራዊ ጥርናፈ ምዝርዛር ኰነ ንግደ ናይ ውልቀሰብ ምንጻር ዘድለየ፡ መሰል ብሄር ምርግጋጽ ሓደ ካብ መለለዪታት ናይ ሓደ ደሞክራሲያዊ ስርዓት እኳ እንተኾነ፡ ብሄር ንባዕሉ ብውልቀሰባት ዝቖመ ስለ ዝኾነ፡ ምርግጋጽ መሰል ብሄራት ብኻልእ መልክዕ መሰል ናይቶም ኣብቲ ብሄር ዘሎዉ መሰሎም ዝተጋህሱ ውልቀሰባት ምርግጋጽ እውን ምዃኑ ንምዝኽኻርን ንምጕላሕን ኢዩ።

ህዝቢ ጀበርቲ ብዘይ ንብሕቱ ዝውንኖ ፍሉይ ቋንቋን ባህልን ከመይ'ሉ ርእሱ ዝኸኣለ ፍሉይ ብሄር ይኸውን? ካብ ብሄር ትግርኛኸ ብጀካ ብሃይማኖት ብኻልእ ብምንታይ ይፍለ?

ጀበርቲ ንበይኑ ዝብሕቶ ፍሉይ ቋንቋን ባህልን ስለ ዘይውንን፡ ርእሱ-ዝኸኣለ ብሄር ኣይኮነን ዝብል ፈሊጥ ካብ ጸቢብ ስታሊናዊ ኣረዳድኣ ናይ ብሄር ኣምር ዝመንጨወ ኢዩ። እቶም ብማርክሳዊ ስነ-ሓሳብ ዝምርሑ ጺጋማውያን ሰልፍታት፡ ንናይ ብሄር ኣምር ኣጽቢቦም ብስታሊናዊ ትርጕሙ'ዮም ዝገልጽዎ። ብሄር ብስታሊናዊ ኣተራጕማ ክግለጽ እንከሎ፡ ኣብ ክንዲ ብስፍሕ ዝበለ መልክዕ በቲ ቐንዲ ውሽጣዊ መምዘኒ ረቛሒታቱ ዝግለጽ፡ ብጽብብ ዝበለ መልክዕ ብግዳማዊ መለለዪ ረቛሒታቱ'ዩ ዝግለጽ።ይኹን'ምበር፡ ብሄር ከም ዝለዓለ መልክዕ ናይ ማሕበርሰብ መጠን በቲ ስፍሕ ዝበለ መልክዑ ክግለጽ ኣሎዎ። ብሄር በቲ ዝሰፋሐ ስነ-ፍልጠታዊ ትርጕሙ ክግለጽ እንከሎ፡ ነቲ ብፍሉይ መንነቱ ዝልለ ናይ ሓባር ስነ-ኣእምራዊ ኣቀዋውማን ታሪኻዊ ኣመጻጽኣን ዘሎዎ ማሕበረሰብ ዝምልከት ኢዩ። ኣብ ርእሲ እዞም ንብሄር ዝገልጹ ማንታ ባህርያት፡ ብርግጽ ካልኦት ንሓደ ብሄር ንምልላይ ዘገልግሉ ከም ፍሉይ ቋንቋ፡ ባህሊ፡ ሃይማኖት፡ መበቆል፡ ከምኡ'ውን

ስፍራ (ጂኦግራፊያዊ ቦታ) ዝኣመሰሉ ሓገዝቲ ረቛሒታት እውን ኣሎዉ። እዞም ሓገዝቲ ረቛሒታት እዚኣቶም፡ ብሄር ንምህናጽ ዘድሊ መሰረት የንጽፉ ድኣ'ምበር፡ ሓደ ብሄር ተሰሪቱ ዝንደቕ ኣብ ጕዕዞ መስርሕ ታሪኽ ህላወኡ ዓቂቡ ንዘመናት ክጐዓዝ ምስ ዝበቕዐን ናይ ገዛእ-ርእሱ ፍሉይ መንነት ንምቕራጽ ምስ ዝዕወትን ጥራይ ኢዩ። ካብዚ ዝተላዕለ፡ እዞም ሓገዝቲ ረቛሒታት እዚኣቶም፡ ንሓደ ብሄር ብሄር ምዃኑ ንምልላይ ዝሕግዙ መለለዪ ረቛሒታት ድኣ'ምበር፡ ንሓደ ንብሄር ዝተሓጽየ ማሕበርሰብ ብሄር ምዃኑን ዘይምዃኑን ዝውስኑ ማለት ንምሕላፉ ወይ ንምትራፉ እተውከሶም መምዘኒ ረቛሒታት ኣይኰኑን።

ሓደ ብሄር ነዞም ክጥቀሱ ዝጸንሑ ሓገዝቲ ረቛሒታት ንብምልኦም ዘየማልእ ወይ ከኣ ንገለ ካብኣቶም ጥራይ ዘማልእ ክኸውን ስለ ዝኽእል፡ ከም ወሰንቲ መምዘኒ ረቛሒታት ክውሰዱ ኣይግባእን ኢዩ። ንኣብነት፡ እቲ ንእስራኤል ዝመስረተ ንብዙሕ ዘመናት ብሄራዊ መንነቱ ከየጥፈአ ኣብ ዝተፈላለያ ሃገራት ተበታቲኑ ዝነበረ ናይ ኣይሁድ ብሄር፡ ንሓንቲ ካብተን ሓገዝቲ ረቛሒታት ማለት ንሃይማኖት ኣይሁድነት ጥራይ'ዩ ዘማልእ። ይኹን'ምበር፡ ብሄር ኣይሁድ ብሓደ ስነ-ኣእምራዊ ኣቀዋውማን ብሓደ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣን ስለ ዝተጠምረ፡ ብዘይ ሓደ ቋንቋን ሓደ ባህሊን ሓደ ስፍራን ኣብ ሓደ ሃይማኖት ጥራይ ተሞርኲሱ ምብትታኑ ብዘየገድስ ብሄርነቱ ዓቂቡ ክጓዓዝን ሃገር ክቐውምን በቒዑ። ካብዚ ኣብነት'ዚ ክርዳእ ከም ዝከኣል፡ ሓደ ብሄር ንበይኑ ዝብሕቶ ቋንቋ፡ ባህሊ፡ ከምኡ'ውን ስፍራ ይሃልዎ ኣይሃልዎ ብየገድስ፡ ብሄርነቱ ከየጥፈአ ከም ብሄር ህላወኡ ከረጋግጽ ከም ዝኽእል ኢዩ። ብተወሳኺ፡ ካብዚ ግብራዊ ተሞክሮ ብምንጽጻር ክቕሰም ዝከኣል ትምህርቲ እንተሎ፡ ናይ ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶ ኣጽቢብካ ንግዳማዊ መለለዪታት ጥራይ ኣብ ግምት ብምእታው ክውሰን ከም ዘይከኣል፡ ከምኡ'ውን ስነ-ኣእምራዊ ኣቀዋውማን ታሪኻዊ ኣምጻጽኣን ኣብ ምቕራጽ መንነት ናይ ሓደ ብሄር ዘሎዎ ወሳኒ ግደ ኣዝዩ ጽኑዕን ሓያልን ምዃኑ ኢዩ።

ናይ ጀበርቲ ማሕበረሰብ እስልምና ኣብ ታሪኽ ምድሪ-ሓበሻ ኣብ ዝተኸሰተሉ እዋን (ብ615 ድ.ል) ካብ ብሄር ትግርኛ ጫሊዱ ዝቖመ ከም ምዃኑ መጠን፡ ዝዛረበሉ ቋንቋ ትግርኛ ይኹን ድኣ'ምበር ካብ ብሄር ትግርኛ ዝፍለየሉ ናይ ገዛእ-ርእሱ ላህጃ (ጀበርታ) ኣሎዎ። ንኣብነት ኣብ ቃሙስ (መዝገበ-ቃላት) ጀበርታ ጥራይ ዝርከቡ ኣብ ቃሙስ ትግርኛ ዘየለዉ ከም ምዕቃድ፣ ምሽፋዕ፣ ምርሓም፣ምቕዳይ፣ምርዳድ፣ ምልፋዝ፣ተርቲብ፣ ዕደት፣ ሰደቓ፣ ርዝቂ፣ ዝልሚ፣ በላ ወዘተ. ዝኣመሰሉ ኣዝዮም ብዙሓት ቃላት ኣሎዉ። ምስ ጀበርታ ሌላ ዘይብሉ ትግርኛ ተዛራቢ፡ ነዚ ዝስዕብ ብርክት ዝበሊ ጀበርታዊ ቃላት ዝሓዘለ ዘሪብ (sentence) ብልክዕ መልእኽቱ ንኽርድኦ ምትርጓም ከድልዮ ኢዩ፡-

ጀበርታ፥ ዕደታ ከይወድኣትን ሰደቓ ከይኣኸለን ወዳ ስለ ዝተሸፈዓ፡ "በላ'ዩ ወሪዱኒ" ብምባል መግቢ ብምሕራማ ዓዘይታ "ኢማን ግበሪ፡ ረቢ ዝኸተቦ ቅስመት ምፍጻሙ ኣይተርፍን'ዩ፣ ካብ ኣምሩ ኣይትውጽኢ፣ ሞት ንኹልና ዘርከበልና ፈርዲ'ዩ" ኢሎም ኣጸናኒየማ።

ትግርኛ፥ ሓዘና ከይዛዘመትን ተዝካር ከይኣኸለን ንእሽቶ ወዳ ስለ ዝሞታ፡ "ኣበሳ'ዩ ወሪዱኒ" ብምባል መግቢ ብምሕራማ በጻሕቲ ከደዓዕስዋ " ናይ እምነት ጽንዓትኪ ኣይተድክሚ፡ ኣምላኽ ዝጸሓፎ ጽሕፍቶ ምፍጻሙ

ኣይተርፍንዩ፣ ካብ ትእዛዙ ኣይትውጽኢ፣ ሞት ንዅልና ዘርክበልና ዘይተርፍ ዕጫ'ዩ ኢሎም ኣጸናኒዮማ።

ብተመሳሳሊ፡ ብሄር ጀበርቲ ኣብ ከም ትልሂትን (ብፍላይ ከኣ ደርፍን ሳዕስዒትን) ኣለባብሳን ዝኣመሰሉ ባህላዊ ቅርስታት ካብቲ ናይ ብሄር ትግርኛ ዝተፈልየ ባህላዊ ቅርስታት ኣይሃልዎ ድኣ'ምበር፡ እዚ ባህላዊ ውርሻ'ዚ ንፍሉይ ብሄራዊ መንነቱ ኣይድውኖን ኢዩ። ብሄር ጀበርቲ ኣካል ህዝቢ ሓበሻ ስለ ዝኾነ፡ ሓባራዊ ሓበሻዊ ባህላዊ ቅርስታት ክወርስ ባህርያዊ ኢዩ። ልክዕ ከምቲ ብሄር ትግርኛ ምስ ብሄር ኣምሓራ ሓደ ዓይነት ኣለባብሳ --ንኣብነት ዙርያን ጥልፍን-- ብምህላዉ ሓደ ዓይነት ብሄር ዘይገብሮ፡ ብሄር ጀበርቲ እውን ምስ ብሄር ትግርኛ ሓደ ዓይነት ኣለባብሳ ይኹን ትልሂት ብምህላዉ ሓደ ዓይነት ብሄር ኣይገብሮን ኢዩ። ባህሊ ንመንፈስውን ነገራውን ንጥፈታትን እምንታትን ዘጣምር ኣመና ሰፊሕ ዝኾነ ኣምር ብምዃኑ፡ ብሄር ጀበርቲ ብጆካቲ ንትልሂትን ኣለባብሳን ዝምልከት፡ ኣብ እስልምና ዝተመስርኰሰ ካብ ብሄር ትግርኛ ዝፍለየሉ ንብዙሕ ባህላዊ መዳያት ዘጠቓልል ኣዝዩ ሃብታም ናይ ገዛእ-ርእሱ ጀበርታዊ ባህሊ ኣሎዎ። ንኣብነት ስርዓት ቀብርን መርዓን ውርሻን ካብቲ ናይ ሄር ትግርኛ ብመሰረቱ ፍልይ ዝበለ ኢዩ። ስለዚ ናይ ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶ፡ ብውሑድ ኣሪትፊሻል መለክዒታት ማለት ብግዳማዊ መለለዪታት ጥራይ ተመዚኑ ፍትሒ ብዝጐደሎ ኣገባብ ክውሰን የብሉን።

ብተወሳኺ፡ ንናይ ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶ ብግቡእ ንምግንዛብ ዝከኣል ምስቲ ኣብ ታሪኻዊ ኣመዓባብላ ብሄራት ዝኽሰት ለውጢ ዘስዓበ ሓድሽ ተርእዮታት ብምዝማድ ምስ ዝርአ ስለ ዝኾነ፡ ካብኡ ነጺልካ ክምዘን የብሉን። ብሄር ኣብ መስርሕ ታሪኽ ብሓደሽቲ ታሪኻዊ ፍጻሜታት ተጸልዩ እናተለዋወጠ ዝኸይድ ተጠዋሪ ኣሃዱ (evolving entity) ድኣ'ምበር፡ ንዘልኣለም ከይተቐየረ ሓደ ዓይነት መልክዕን ትሕዝቶን ሓዚሉ ዝጐዓዝ ዕዩግ ኣሃዱ (static entity) ስለ ዘይኰነ፡ ሓደ ብሄር ከም ሓደ ብሄር ክንዓዝ ጸኒሑ ብሰሪ ሓዲሽ ዝተኸሰተ ታሪኻዊ ተርእዮ ተገሚዑ ናብ ክልተ ነንበይኖም ብሄራት ክጫልድ ከም ዝኽእል ምስትውዓል ኣድላዪ ኢዩ። ምኽንያቱ መበቆል ናይ ጀበርቲ ብሄር ብዓቢኡ ካብ ብሄር ትግርኛ ይኹን ድኣ'ምበር፡ ምስ ምውላድ እስልምና ካብ ብሄር ትግረኛ ጫሊዱ ድሕሪ ምውላዱ ኣብ እልምናዊ ስረተ-እምነት (doctrine) ተመስሪቱ ንሓበሻዊ ባህሊ ምስቲ እቶም ካብ ዝተፈላለያ ብሄራት ዝመጹ ዝተጸንበርዎ ኣባላቱ ሒዞሞ ዝመጽኡ ልምድታት ብምውሃድ፡ ኣብ ጕዕዞ ታርኽ ናይ ገዛእ-ርእሱ መንነት ፈጢሩ ርእሱ-ዝኽኣለ ብሄር ክኸውን በቒዑ ኢዩ። በዚ መሰረት'ዚ፡ ናይ ጀበርቲ ብሄርዊ ስምዒት ካብቲ ኣብ ውሽጢ ሽሕን ሓሙሽተ ሚእትን ዓመታት ዝዕድመኡ ታሪኽ ዝተነድቀን ዝተቐርጸን ፍሉይ መንነቶም ማለት ጀበርትነቶም ዝመንጨወ ስለ ዝኾነ፡ ብምዅናኑን ብምኽሓዱን ከምኡ'ውን ብምጕሳዩን ብምዕምጻጹን ፈጺሙ ዝስረዝ ኰነ ዝብረዝ መንነት ኣይኰነን። ንዕምቆት ናይ ጀበርቲ ብሄራዊ ስምዒት ብግቡእ ንምምዛን፡ ምስ ናይ ኤርትራ ሃገራዊ ስምዒት ብምንጽጻር ምስ እንምልከቶ፡ ኢትዮጵያ ንሰላሳ ዓመታት መመላእታ ንልቢ ኤርትራውያን ንምስላብ ኤርትራን ኢትዮጵያን ጽኑዕ ብሄራውን ሃይማኖታውን ታረኻውን ዝምድና ዘለወን ኣደን ጓልን እየን ብምባል ከይተሓለለት ትጐሳጐስ ድኣ'ምበር፡ ነቲ እናገፈለ ዝኸደ ሃገርዊ ስምዒት ማለት ንኤርትራውነት ኣየቕሃመቶን።ካብዚ ብዘይፍለ፡ መንግስቲ ኤርትራ ይኹን ተቓወምቲ ሰልፍታት፡ ንናይ ጀበርቲ

ናይ ብሄር ሕቶ ብምንጻጎምን ብምዕሻሾምን ንጀበርታዊ ብሄርዊ ስምዒት ማለት ንጀበርትነት ኣይከቕህምዎን ኢዮም። በዚ ዝኣክል፡ ናይ ጀበርቲ ሕቶ ንምምላሱ ዕቱብ ቆልሕታን ሰፊሕ ልቦናን ንጹህ ልብን ዘድልዮ'ኳ እንተኾነ፡ ብቕንዕናን ተገዳስነትን ትብዓትን ብቐሊሉ ክምለስ ዝከኣል ንብዙሓት ዘመናት ንዝተጓነዩን ዝተበደሉን ዝተወጽዑን ሃገርውያን ዜጋታት ዝምልከት ዝተማህዘ ዘይኮነ ህላወ ዝጸንሐን ዘሎዎን ጭቡጥ ሕቶ ከም ምኳኑ መጠን፡ ብኣጋ ማለት ሕጂ ክምልለስ ዘሎዎ ጉዳይ ድኣ'ምበር፡ ኣብ መጻኢ ዝፍታሕ ጉዳይ'ዩ ተባሂሉ ብምስምስ ንምጽኣታት ዝውንዘፍ ጉዳይ ኣይኮነን።

ናይ ብሄር ኣምር ኣብቶም እተጠቕሱ ሓገዝቲ ረቛሒታት ጥራይ ተመርኲስካ ዝግለጽ እንተኾይኑ፡ ሓደ ብሄር ብሄር ምኳኑን ዘይምኳኑን ንምውሳን ኣከራኻሪ ክኸውን ይኽእል ኢዩ። እንተኾነ፡ ኣብ ናይ ብሄር ሕቶ እቲ ዘገድስ ነተን ብሄር ዝጠልባ ዘሎዋ ማሕበረሰባት ብመሰረት ኣተራጉማ ናይቲ ብሄር ዝብል ኣምር እንታይ ስም ትህበን ወይ ከኣ ንመን ተሕልፈን ንመንከ ተትርፈን ዘይኮነ፡ ነተን ማሕበረሰባት ከየዳለኻ ኣብ ኲሉ ሃገርዊ ጉዳያት ርእሰን ወኪለን ከም ዝቐርባን ከም ዝሳተፋን ምግባር ኢዩ። ስለዚ፡ እቲ ኣነ ደሞክራሲያዊ'የ ዝብል መንግስቲ ወይ ሰልፊ፡ ደሞራሲዊነቱ ኣብ ናይ ብሄር ሕቶ ዝረጋገጽ፡ ኣብ ናይ ብሄር ሕቶ ዘሎዎ መውቀፍ ብምንጻር ንኹለን ኣብቲ ሃገር ዘሎዋ ብሄራት ወይ ማሕበረሰባት ብዘይ ሌላን-ጉሌላን ብህላወአን ኣሚኑ ብግብሪ ኣብ መኣዲ ሃገርዊ ጉዳይ መንበር ከም ዝህልወን (ከም ዝሕዛ) ምስ ዘረጋግጽ ጥራይ ኢዩ። ካብዚ ሓሊፉ ብዛዕባ ማዕርነት ብሄራት ዝጭራሕ ጭርሖ ብዝቐረበ ሸነኽ ይቕረብ ባዶ ኢዩ።

4.0 ታሪኻዊ ኣመጻጽኣ ጀበርቲ

ንናይ ጀበርቲ ሕቶ ብዝምልከት፡ እቲ ኣውራ ክዝንብዕ ዝጸንሐ ጉዳይ እቲ ንታሪኻዊ ኣመጻጽኣኦም ዝምልከት ጉዳይ ስለ ዝኾነ፡ ብዛዕባ'ዚ ጉዳይ'ዚ ንጹርን ብቑዕን ምርዳእ ንኽህሉ ንድሕሪት ተመሊስካ ብዝርዝር ምትንታኑ ጠቓሚ ኢዩ። እዚ ክፋል'ዚ፡ ነቲ ክሳዕ ሕጂ ብዛዕባ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣ ጀበርቲ ብከም በዓል ደቀባት ዝኣመሰሉ ተጻባእቲ ብገርሂ ይኹን ብውሳይ ዝተፈጥረ ዋግዋጎ ገላሊሁ ዋሕ ዘብል ኣብ ርእሲ ምኳኑ፡ ነቲ ንጀበርቲ ብዓይኒ-ጠርጠራ ከጠምት ዝጸንሐ "ኣብ ቀረባ ግዜ ካብ ትግራይ ዝመጽኡ'ዮም " ዝብል ሕሜታ፡ ታርኻዊ ሓቅነት ዘይብሉ ናይ ፈጠራ ጽውጽዋይ ምኻኑ ቀላሊዑ ዘረጋግጽ እውን ኢዩ።

ጀበርቲ ከምቲ ሓንሳእ ሕሹኽ ሓንሳእ ትርሹኽ እናተባህለ ዝሕሙ፡ ኣብ ቀረባ ግዜ ካብ ኢትዮጵያ (ብሕልፊ ኻኣ ትግራይ) ዝመጹኡ ዕቑባት ድዮም? ሓቀኛ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣኦከ ከመይ ዝኣመሰለ'ዩ?

ኤርትራ ከም ሃገር መጠን፡ ነዚ ሒዛቶ ዘላ ጂኦግራፊያዊ ቅርጽን ኣህጉራዊ ተፈልጥነት ዘሎዎ ሕንጹጽ ዶባትን ስሙር ዝተማእከለ መንግስትን ሓቝፉ ዝቖመት፡ ብ1890 ኢ.ያ። ኣብቲ እዋን'ቲ፡ ኢጣልያውያን ገዝእቲ ከም ባዕዳዊት ግዝኣት ዘቖምዋ፡ ንቀጻሊ መግዛእታዊ ምስፍሕፋሕ ኣብ ኣፍሪቃ መበገሲ ክትኮኖም ኢዩ። ኤርትራ ቅድሚ 1890 ከም ርእሳ ዝኸኣለት ፖለቲካዊ

ኣሃዱ (Political entity) ኣይነበርትን። ኣብ ናይ ዓለም ፖለቲካዊ ካርታ ህላወኣ ዘረጋገጸት፡ ካብቲ ከም ሃገር ምቛማ ብዕሊ ዝኣወጀትሉ 1890 ንደሓር ኢዩ። ኤርትራዊ ዜግነትን ሃገራዊ ስምዒትን ከም ተርእዮታት መጠን ንመጀመርያ ግዜ ዝተቐልቀሉ ድሕሪ ምቛም ኤርትራ ከም ሃገር ኢዮም። እዞም ተርእዮታት እዚኣቶም፡ ምስ ምቛም ኤርትራ ከም ሃገር መጠን ክቕልቀሉ ዝኸኣሉ ከም ውጺኢት ናይቲ ብኢጣልያውያን ገዛእቲ ዝተኻየደ ሱር-ነቀል ማሕበረ-ቊጠባዊ ለውጥታት ሓዲሽ ኤርትራዊ ሕብረተሰብ ክውለድ ብምኽኣሉ ኢዩ። እቲ ሽው ዝተወልደ ሓዲሽ ኤርትራዊ ሕብረተሰብ፡ ነተን ፋሕ-ጨንገርሕ ኢለን ኣብ ጉልትታት (chiefdoms) ተኸፋፊለን በብኸባቢኣን ገሊኣን ብሱልጣን (ደንካልያ)፣ ገሊኣን ብራእሲ (ከበሳ)፣ ገሊኣን ብናይብ (ሰምሃር)፣ ገሊኣን ብሹም (ጋሽን ባርካን))፣ ከምኡ'ውን ገሊኣን ብከንቲባ (ሳሕልን ሰንሒትን) ዝመሓደራ ዝነበራ መስፍናዊ ግዝኣታት፡ ኣብ ሓደ መንግስቲ ተማእኪለን ከም ዝወሃሃዳ'ዩ ጌሩ። ቅድሚ ምቛም ኤርትራ ከም ሃገር መጠን፡ ኤርትራዊ ዜግነትን ሃገርዊ ስምዓትን ስለ ዘይነበረ፡ ካብ ጥንቲ ኣትሒዝና "ጽሩያት ኤርትራውያን" ወይ "ጭዋታት ደቀባት ኤርትራ" ኢና ኔርና ዝበሃል ኣበሃህላ ምኩሓት ደቀባትን መሰልቶምን እምበኣር መሰረት ዘይብሉ ጽውጽውይ ኢዩ።

ዕድመ ኤርትራ ካብዚ ሕጂ ሒዝናዮ ዘሎና ዓመት (2011) እንተፈቒድናዮ፡ ብልክዕ 121 ዓመታት ኢዩ። ንዕድመ ናይቲ ጀበርቲ ኣብ ኤርትራ ዝመጽእሉ ተባሂሉ ዝጥቀስ ወቕቲ (ዘበን ከስትኑ) ከባቢ መፋርቕ 1870 እንተፈቒድናዮ ኸኣ ብውሑዱ 131 ዓመታት ኢዩ። ናብ ርሑቕ ከይከድናን ናብ ካልእ ከይሰገርናን፡ ነዚ ዝንቡዕ ታሪኻዊ ኣረኣእያ ከም ዘሎዎ ከም ታሪኻዊ ሓቂ እንተ ተቐቢልናዮ፡ ጀበርቲ ኣብ ኤርትራ ዝተቐመጥሉ ዕድመ ካብቲ ኤርትራ ከም ሃገር ዝተፈልጠትሉ ዕድመ ይዓቢ። ካልእ ይትረፍ፡ ኣብዚ ተጻባእቲ ናይ ጀበርቲ ኤርትራዊ ዜግነት ዘቕረብዎ "ካብ ትግራይ ኣብ ቀረባ ግዜ ዝመጹ" ዝበሃል ኣተራርኻ ጥራይ ተመርኲስካ ንናይ ጀበርቲ ኤርትራዊ ዜግነት ምስ እትምልከቶ፡ ጀበርቲ ብዘይጥርጥር ብትውልዲ ናይ ኤርትራ ዜጋታት ኢዮም። በዚ መሰረት'ዚ፡ እቲ ደቀባት ንጀበርቲ ኤርትራዊ ዜግነቶም ንኽነፍጉ፡ "መንግስቲ ኤርትራ ከም ኤርትራውያን ዜጋታት ዝተቐበሎም ኣብ እዋን ረፈረንደም ቅድመ-ኩነት ዜግነት ኣማሊኦም ስለ ዝጸንሑ'ዩ (ማለት ብትውልዶም ደቀባት ዘይኰኑስ ብሕጊ እንዳባ መሰረት ደቀርባዓ ስለ ዝኾኑ'ዩ)"፡ ዝበልዎ እውን ታሪኻዊ ሓቅነት ዘይብሉ እናፈለጥካ "መዓንጠኦም ቅርጽ ይበሉ" ተባሂሉ ዝቐረበ ናይ ተወራዘይቲ ኣተራርኻ ኢዩ።

እቲ ሓቀኛ ኣመጻጽኣ ጀበርቲ ኣብ ኤርትራን ኣቀዋውማ ብሄሮምን ግን፡ ካብቲ ጀበርቲ ኣብ ኤርትራ እግሮም ዘንበርሉ ቅድሚ 131 ዓመታት ዝበሃል ናይ ፈጠራ ታሪኽ ዝነውሐ ሰራውርን ዝዓሞቐ ሰረትን ዘሎዎ ኢዩ። ኣብ ናይ ታሪኽ መዝገብ፡ መበቆል ህዝቢ ጀበርቲ ንድሕሪት ግልጽ ኢልካ ምስ ትምርምር፡ ብሄር ጀበርቲ ከም ብሄር መጠን ናይ ገዛእ-ርእሱ ፍልይ ዝበለ ባህርያት ሓዚሉ ዝቖመ ቅድሚ ኣስታት 1400 ዓመታት ኢዩ። ምውላድ ምሕበረሰብ ጀበርቲ ምስ ምውላድ እስልምና ዝተኣሳሰረ ኢዩ። እስልምና ኣብ መካ (ናይ ሎሚ ስዑድያ) ብነቢ መሓመድ (ሞ.ሰ.ይ) ምስ ተወልደ፡ ኣብ ፋልማይ መድረኽ ትንሳኤኡ ካብቶም ኣብ ጣኦታት ዝኣምኑ ዝነበሩ ተቐናቐንቱ መኳንንቲ ናይ መካ ቀቢላ ቊረሽ፡ ንሰዓብቶም (ኣስሓባ) ብርቱዕ ናይ ምቕንጻልን ምብስባስን ተጻብኦታት ስለ ዝገጠሞም፡ ክሳብ ናህሪ ናይቲ ተጻብኦታት ዝግ ዝብልን ክሳብ እስልምና ብርክት ዝበሉ ሰዓብቲ ኣጥርዩ ዝሕይልን፡ ነቢ መሓመድ (ሞ.ሰ.ይ) ኣብቲ ጽንኩር ህሞት ነቶም ክኸስርዎም ዘይደለዩ ዓበይቲ ሰብ-ሞያን ሰብ-ዝናን ኣስሓባ፡ ንግዜኡ ግልል ኢሎም

ክጸንሖ ናብ ምድሪ-ሓበሻ (ናይ ሎሚ ከበሳ ኤርትራን ናይ ሎሚ ሰሜናዊ ክፋል ኢትዮጵያን) ብ615 ድ.ል (ድሕሪ ልደት) ለኣኸዎም። ከምቲ ዝዝንቶ፡ ነቢ መሓመድ (ክ.ሞ.ይ) ንሰዓብቶም ናብቲ ብዓቢ ኣኽብሮትን ኣድናቖትን 'ኣርድ ሲድቕ' (ምድሪ እምነት) ዝሰመይዎ ምድሪ-ሓብሻ ክዕቀቡ ዝለኣኽዎም፡ እቲ ሽዑ ኣብ ምድሪ-ሓበሻ ዝገዝእ ዝነበረ ንጉስ ኣርማክ ካልኣይ (ጸነሖ ምስ መስለመ ንጉስ ኣሕመድ ነጋሽ ዝብል ስም ዝሓዘ) ንግዛኣቱ ብርትዒ ዘመሓድር ፍትሓዊ መራሒ ብምዃኑ፡ ብዛዕባ ኩነታት መስደዲኹም እንተ ገሊጽክምሉ ዕቑባ ክህበኩም'ዩ ኣብ ዝብል ጽኑዕ እምነት ተሞርኲሶም ኢዮም። ንጉስ ኣርማክ ካልኣይ (ኣሰሓማ ብዝብል ስም'ውን ይፍለጥ'ዩ) ከምቲ ነቢ መሓመድ (ሞ.ሰ.ይ) ዝተጸበይዎ፡ ነቶም ሰዓብቶም ብፍሱህ-ገጽን ምውቕ ኣቀባብላን ተቐቢሉ ኣዕቂቦም። ንጉስ ኣርማክ ካልኣይ (ወይ ንጉስ ኣሕመድ ነጋሽ) ኣብቲ እዋን'ቲ ቤተ-መንግስቱ ኣብ ኣኽሱም'ዩ ኔሩ። እቲ ምስ ሞተ ዝተቐብረሉ ዓዲ ነጋሽ (ትግራይ) ከኣ ክሳብ ሕጂ ብስሙ'ዩ ዝጽዋዕ ዘሎ።

እቶም ኣብ ቀዳማይ እግሪ ዝተላእኩ ሰዓብቲ (ኣስሓባ) ነቢ መሓመድ (ሞ.ሰ.ይ) 12 ሰብኡትን 4 ኣንስትን ክኸውኑ እንከሎዉ፡ ብዝሒ ናይቶም ኣብ ካልኣይ እግሪ ዝተላእኩ ሰዓብቲ ኸኣ ብ83 ሰብኡትን 11 ኣንስቲን ዝቖመ ኢዩ ኔሩ።ኣብ መንጎ እቶም ቀዳማት ሰዓብቲ፡ ዑስማን ኢብን ዓፋንን በዓልቲ ቤቱ ረቒያን (ጓል ነቢ.መሓመድ)፡ ዓብዱራሕማን ኢብን ዓውፍ፡ ዑስማን ኢብን ማቕዋን፡ ዙቤር ኢብን ዑመይሪ ኔሮሞም። ነቶም ዳሕረዎት ጉጅለ ዝመራሑም ዑስማን ኢብን መዓዝ ዝበሃል ክኸውም እንከሎ፡ ምስቶም ልኡኻት ካብ ቤተሰብ ነቢ መሓመድ ጃዕፈር ኢብን ኣልሚንጠሊብ ዝበሃል ወዲ-ሓወቦኦም እውን ኔሩ። ኣብ ናይ እስልምና ታሪኽ ናይዞም ቀዳሞት ኣስሓባ ምስዳድ ናብ ምድሪ ሓበሻ ከም <u>ቀዳማይ ህጅራ'ዩ</u> ዝቝጸር። እቶም ኣብ ምድሪ-ሓበሻ ዝተሰዱ ሰዓብቲ ነቢ መሓመድ (ክ.ሞ.ይ)፡ ክሳብ ድሃይ ረኺቦም ዓዶም ዝምለሱ ኣብቲ ዝተዓቕብሉ ሓጺር ወቕቲ፡ በቲ ዘካየድዎ ዳዕዋ (እስላማዊ ኣስተምህሮ) ካብ ደቂ ሓበሻ ቍጽሮም ምጥን ዝበሉ ሰዓብቲ ስለ ዝረኸቡ፡ እዞም ካብ ጸኒሕ ሃይማኖቶም (ክርስትና) ወጺኦም ብወለንቶኦም ነቲ ሓዲሽ ሃይማኖት (እስልምና) ሓንጎፋይ ኢሎም ዝተቐበሉ ደቀባት ምድሪ-ሓበሻ ቍጽሮም ምስ ግዜ ብርክት እናበለ ብዝኸደ፡ ብሓደ ተጠኒፎም ብምንባር ካብ ከባቢኦም ፍልይ ዝበለ ቦኽሪ እስላማዊ ማሕበርሰብ ምድሪ-ሓበሻ ኣቖሙ። ካብቶም ንምስልምና ብረሳላ (ብመልእኽቲ) ማለት ብዘይ ጎነጽ ብርድየት ተቐቢሎም ዝመስለሙ፡ ብዓቢኡ ንጉስ ኣሕመድ ነጋሽ፡ ገለ ካብ ሰበስልጣን ቤተ-መንግስቱ፡ ከምኡ'ውን ሓያሎ ካህናት ይርከብዎም። ንጉስ ኣሕመድ ነጋሽ ንምስልምና ድሕሪ ምቕባሉ ካብ ቤተሰቡን ቤተ-ክህነትን ላዕለዎት ሰበ-ስልጣን መንግስትን ሓለፍቲ ሰራዊትን ብርቱዕ ተቓውሞ ስለ ዝገጠሞ፡ ድሕሪ ምዕራፉ ንግስነቱ ናብ ደቁ ኣይተመሓላለፈን። ይኹን'ምበር፡ ንሱ ይኹን እቶም ምስኡ ዝመስለሙ መራሕቲ ኣብቲ ብወለንታኦም ረድዮም ዝረዓምዎ ሃይማኖት እስልምና ጸኒያም ክቕጽሉ ጥራይ ዘይኮነ፡ ኣብ ምምስራትን ምድልዳል እቲ ውልዶ እስላማዊ ማሕበረሰብ ምድሪ-ሓበሻ ዓቢ እጃም ኣበርኪቶም ኢዮም።

እቲ ኣብ ናይ ሓባር ታርኽ ተሞርኲሱ ዝቖመ ውልዶ እስላማዊ ማሕበርሰብ ምድሪ-ሓበሻ፡ ነንሓሕዱ እናተዋሰበ ምስ ሰሰነ፡ ከምኡ'ውን ምስ ግዜ ካልኦት ካብ ዝተፈላለያ ብሄራት ዝመጹ ሓደስቲ ኣስላም ምስ ተወሰኽዎ፡ ሓደ ዓይነት ስነ-ኣእምራዊ ኣቀዋውማን ሓደ ዓይነት ማሕበርዊ ጥርናፈን ሒዙ ጀበርቲ ዝብል መጸውዒ ስም ብምውራስ ናይ ገዛእ-ርእሱ ፍሉይ መንነት

ዘሎዎ ናይ ጀበርቲ ብሄር ፈጠረ። በዚ ክግለጽ ዝጸንሐ ታርኽ መሰረት፡ ምውላድ ማሕበረሰብ ጀበርቲ ብዘይጥርጥር ውጽኢት ናይቲ ቀዳማይ እስላማዊ ህጅራ ጥራይ ዘይኮነ፡ ኣብ ታሪኽ እስልምና እንተላይ ሓደ ካብቶም ዘሐብን ታሪኽ ዘሎዎም <u>ፈለምቲ (pioneering) እስላማዊ ማሕበረሰባት ዓለም</u> ኢዩ። ማሕበረሰብ ጀበርቲ ሓደ ካብቶም ፈለምቲ እስላማዊ ማሕበረሰባት ዓለም'ዩ ዝበሃል፡ እስልምና ገና ናብ መዲና ከይበጽሐን ኣብ ሕጃዝ ከይተስፍሕፈሐን እንከሎ፡ ኣብ ምድሪ-ሓበሻ ድሮ ተተኺሉ የታቲ ብምንባሩ

ኢዩ። ጀበርቲ ዝብል ቃል ካብ ዓረብኛ ዝተወርሰ ቃል ኰይኑ፡ ካብቲ ነቢ መሓመድ (ሞ.ሰ.ይ) ብዛዕባ ምቛም እስላማዊ ማሕበርሰብ ምደሪ-ሓብሻ ምስ ሰምዑ ዝሃብዎ "ጀበሩኒ ኣልሓበሻ" (ጸጊኖምኒ ሓበሻ) ዝብል ናይ ሞጎስ ቃል ዝመጸ ኢዩ። ስለዚ፡ ጀበርቲ ማለት ቃል-ብቓሉ ጸገንቲ ማለት ኢዩ።

ግዝኣት ምድሪ-ሓበሻ ኣብቲ ወቕቲ'ቲ፡ ነቲ ናይ ሎሚ ከበሳ ኤርትራ ጥራይ ዘይኮነ ነቲ ከም ሕመረት ግዝኣት ምድሪ-ሓበሻ ዝፍለጥ ሰሜናዊ ክፋል ናይ ሎሚ ኢትዮጵያ'ውን ዘጠቓልል ስለ ዝነበረ፡ ጀበርቲ ምድሪ-ሓበሻ ኣብ ክልቲኡ ወገናት ኢዮም ዝርከቡ ኔሮም። ምድሪ-ሓበሻ ኣብቲ እዋን'ቲ፡ ኣብ ትሕቲ ሓደ ንጉስ ዝመሓደር ሓደ ግዝኣት ብምንባሩ፡ ጀበርቲ ቅድም ኣብ ኢትዮጵያ ኔሮም ደሓር ናብ ኤርትራ ኣስፋሕፊሖም ወይ'ውን ቅድም ኣብ ኤርትራ ኔሮም ደሓር ናብ ኢትዮጵያ ኣስፋሕፊሖም ኢልካ ክትፈላሊ ኰነ ክትመሚ ዝከኣል ኣይኮነን። <u>ምኽንያቱ፡ ምምስራት ማሕበረሰብ ጀበርቲ ኣብ</u> <u>ምድረ-ሓበሻ ኣብ ሓደ እዋን ኣብ ክልቲኡ ከበሳታት ኤርትራን ኢትዮጵያን ዝተኸሰተ ሓደ ታሪኻዊ ተርእዮ ድኣ'ምበር፡ ኣብ ዝተፈላለዩ እዋናት ዝተፈጸመ ዝተነጻጸለ ክልተ ነንበይኑ ታሪኻዊ ተርእዮታት ኣይኮነን።</u>

ስለዚ፡ እዞም ሕጂ ኣብ ኤርትራን ኢትዮጵያን ዘሎዉ ጀበርቲ፡ እቶም ካብቲ ወቕቲ'ቲ ኣትሒዞም ኣብ ክልቲኦን ሃገራት ዝነበሩ ኢዮም። እዚ ኰይኑ እቲ ሓቂ፡ ምእንቲ ጀበርቲ ጸኒሖም ካብ ኢትዮጵያ (ብፍላይ ከኣ ትግራይ) ከም ዝምጹ ኣምሲልካ ንኸተቕርብ፡ ከበሳ ኤርትራ ካብ ጥንቲ ኣትሒዙ ርእሱ ዝኸኣለ ሃገር'ዩ ኔሩ ብምባል ኣብቲ ፍሉይ ተሪኻዊ ወቕቲ'ቲ ዘይፍለ ኣካል ናይ ምድሪ-ሓበሻ ከም ዝነበረ ምኻሓድ፡ ምግጋይ ዘይኮነ ብዓቢኡ ምሕሳው ኢዩ። ሓቀኛ ታሪኽ፡ ከም ክዉን ታሪኽ ብኹሉ ወገናት ተቐባልነት ዝረክብ፡ ከይወሰኽካ ከይነከኻ ከምቲ ዝነብሮ ምስ እትትርኾ እምበር፡ ንዓኻ ብዝጥዕም መንገዲ ጠምዚዝካ ምስ እተቕርቦ ኣይኮነን። ብርግጽ፡ በብግዜኡ ከከም ኩነታቱ ብዝተፈላላዩ ምኽንያታት (ተላገብቲ ሕማማት፣ ባዕዳዊ ወራራት፣ ደርቕን ጥምየትን፣ ኲናት ሓድሕድ፣ ናይ ደም ጽልኢ ወዘተ.)፡ ካብ ኤርትራ ናብ ኢትዮጵያ ከምኡ'ውን ካብ ኢትዮጵያ ናብ ኤርትራ ብቐጻሊ ዝስደዱ ባእታታት እኳ እንተነበሩ፡ እዚ ፍጻመታት'ዚ ነቲ ኣብ ክልቲኦን ሃገራት ዝነበረ ሓንሳእ ዝተሰረተ ዝርጋሐን ኣቀዋውማን ማሕበረሰብ ጀበርቲ ዓቐናዊ እንተዘይኰይኑ ዓይነታዊ ለውጢ ኣየምጸኣሉን። ስለዚ፡ እቲ "ጀበርቲ ካብ ኢትዮጵያ (ብፍላይ ከኣ ትግራይ) ኣብ ቀረባ ግዜ ተሰዲዶም ዝምጹ ኢዮም" ዝብል ሕሜት፡ ኰነ ኢልካ ከተጓንዮም ዝተኣልመ ታሪኻዊ ሓቅነት ዘይብሉ ትርጉም ኣልቦ ሕሜት ኢዩ።

ብሄር ጀበርቲ ኣብ ክልቲኦን ሃገራት (ኤርትራን ኢትዮጵያን) ዝተኸፍለ ንሱ ጥራይ ኣይኮነን። ካልኦት ኣብ ኤርትራ ዘሎዉ ብሄራት እውን ኣብ ክልትኣን ሃገርት ተገሚዐን ኢየን ዝርከባ። ኣብ ትግራይ ንኣብነት፡ ብጀካ ብሄር ትግርኛ፡ ብሄራት ሳሆን ዓፋርን ኩናማን ብሌንን

እውን ኣሎው። ብተውሳኺ፡ ኣብ ሱዳንን ኣብ ኤርትራን ተኸፋፍሎም ዝርከቡ ከም ትግረን ቤጃን (ሕዳርብ) ራሻይዳን ዝኣመሰሉ ብሄራት እውን ኣሎዉ። እዘን ብሄራት እዚኣትን፡ ኣብ ክልተ ወይ ካብ ክልተ ንላዕሊ ሃገራት ተኸፋፊለን ዝርከባ፡ መግዛእታዊ ዶባት ብዊንታ ባዕዳውያን ገዛእቲ ኤውሮጳ (ኢጣልያን ፈረንሳን ብሪጣንያን) ንናይ ብሄራት ዝርጋሐን ምትእስሳርን ኣብ ግምት ከየእተወ ስለ ዝተሓንጸጸ ኢዩ። ስለዚ፡ ሃገራዊ ዶባት ኣፍሪቃ "ኣርተፊሻል'ዩ" (ብዊንታ ገዛእቲ ዝተሓንጸጸ'ዩ) ዝበሃል ኣዘራርባ፡ ብፖለቲካዊ ዓይኒ ክጥመት እንከሎ ከም ዘሎዎ ክትቅበሎ ዘሎካ ታሪኻዊ ክውንነት ይኹን ድኣ'ምበር፡ ሓቅነት ኣሎዎ። ምኽንያቱ፡ ዳርጋ ኩለን ሃገራት ኣፍሪቃ፡ ነዚ ሕጂ ሒዘንኦ ዘሎዋ ሃገራዊ መንነት ሒዘን ከም ሃገራት ዝቖማ፡ ኣብ እዋን መግዛእታዊ ምሽማው (African scramble) በተን ኣብ ኣፍሪቃ ግዝኣታተን ከቖኡማ (ካብ 1750-1950) ዝሻመዋ ዝነባራ ኤውሮጳውያን ሃገራት ማለት --ኢጣልያ፡ ብሪጣንያ፡ ፈረንሳ፡ ጀርመን፡ ስጳኛ፡ ፖርቱጋል፡ ከምኡ'ውን በልጁም -- ከም ሕምባሻ ተቖራሪሰን ዝቖማምበር ብናታተን ውሽጣዊ ታሪኻዊ መስርሕ ተደሪኸን ዝቖማ ሃገራት ኣይኮናን። ብተዛማዲ፡ እታ ሓንቲ ኣብ ኣፍሪቃ ፍልይ ዝበለ ሃገራዊ ኣቀዋውማ ዘሎዋ ሃገር፡ እታ ንዘመናት ባዕዳዊ መግዛእቲ ከይረኣየት ናጽነታ ዓቂባ ዝጸንሐት ኢትዮጵያ ጥራይ ኢያ። ናይ ኢትዮጵያ ሃገራዊ ኣቀዋውማ ካብቲ ሃገራዊ ኣቀዋውማ ናይተን ብኤውረጳዊ መግዛእቲ ዝቖማ ሃገራት ኣፍሪቃ ዝፍለ፡ እቲ ሽዑ ኣብ ምድሪ -ሓበሻ ንጉሰ-ነገስት ከይኑ ዓብሊሉ ዝወጸ ዳግማዊ ምንሊክ፡ ኣብ ምስፍሕፋሕን ምድራትን ምሕንጻጽን ዶባታ ጥራይ ዘይኮነ፡ እንተላይ ኣብቲ መግዛእታዊ ምሽማው ኣፍሪቃ ብንጥፈት ተሳታፊን ተሻራኺን ብምንባሩ ኢዩ።

ሓቀኛ ታሪኻዊ መበቆል ጀበርቲ ኣቐድም ኣቢሉ ክጥቀስ ከም ዝጸንሐ ብሩህ'ኳ እንተኾነ፡ እቶም ንጀበርቲ ኤርትራዊ ዜግነት ክነፍጉ ዝደልዩ ዘሎዉ ተጻባእቲ፡ ብፍላጥ ኰነ ብዘይፍላጥ ዝስሕትዎ ዘሎዉ ሓቂ፡ ኣብ መብዛሕትኡን ኣብ ዶብ ኤርትራን ኢትዮጵያን ዝርከባ ብሄራት ናይ ዘርእን ባህልን ቋንቋን ሃይማኖትን ናይ ሓባር ታሪኽን ምትእስሳርን ከም ዝነበረን ብመጠኑ ሕጂ'ውን ከም ዘሎን ኢዩ። ኣብ ኤርትራ ዝርከብ ሓደ ብሄር ምስቲ ኣብ ኢትዮጵያ ዘሎ ብሄር እዚ ክጥቀስ ዝጸንሐ ዝምድናታት ብምህላዉ፡ ዘይኤርትራዊ ኣይገብሮን ኢዩ። ብተመሳሳሊ፡ ነቲ ኣብ ኢትዮጵያ ዝርከብ መግዛንቱ ብሄር እውን ዘይኢትዮጵያዊ ኣይገብሮን ኢዩ። ነቶም ብሸነኽ ሱዳንን ኤርትራን ዘሎዉ ብሄራት ምስ እንዕዘብ እውን ከምኡ ኢዩ። ንኣብነት ንብሄር ቤጃ (ሕዳርብ) ምስ ንወስድ፡ ኣባላት ብሄር ቤጃ ሽድሽተ ወርሒ ኣብ ኤርትራ ዝተረፈ ኣዋርሕ ከኣ ኣብ ሱዳን 'ዮም ዘሕልፍዎ። እቶም ኣብ ሱዳን ዘሎዉ ቤጃውያን ካብ ዝኾነ ኣብ ኤርትራ ዘሎ ብሄር ንላዕሊ ስለ ዝዛመድዎም፡ ምስኣቶም ክሳብ ሕጂ ይዋሰቡ ኢዮም። ኣብዚ ከም ኣብነት ብሄር ቤጃ ይጠቐስ ድኣ'ምበር፡ እዚ ተርእዮ'ዚ ብዘይከሓድ ኣብ ካልኦት ናይ ኤርትራ ብሄራት--ዓፈር፡ ትግረ፡ ራሻይዳ፡ ከምኡ'ውን ትግርኛ (ኣብ ዶብ ትግራይ) እውን ይርአ ኢዩ። ንዖኦም ማለት ንቤጃውያን ይኹን ንኻልኦት ከም ራሻይዳን ዓፈርን ትግረን (ቤኒ ዓምር) ትግርኛን (ኣብ ዶብ ትግራይ ዝርከብ) ዝኣመሰሉ ብሄራት፡ ሃገራዊ ዶብ ኣብ ዕለታዊ መነባብሮኦም ግብራዊ ጸገማት ዝፈጥር ልዕሊ ዓቕሞም ዝኾነ መኻልፍ ኢዩ። ሃገራዊ ዶባት ንረብሓ ባዕዳውያን ገዛእቲ ንኸርብሕ ብሃውሪ (randomly) ዝተሓንጸጸ ምኻኑ ብምስትውዓል፡ መንግስታት ናይተን ተዳወብቲ ሃገራት ብሃገራዊ ስምዒት ከይዓወራ ነተን ኣብ ዝተፈላለያ ሃገራት ፋሕ ኢለን ዘሎዋ ብሄራት መኻልፍ ምኻኑ ፈሊጠን ንኹሉ ዝጥዕም ፍታሕ ክረኽባሉ ይግባእ። <u>ብዝተረፈ፡ እዚ ብንጹር ዘብረሆ</u>

ታሪኻዊ ሓቂ እንተሎ፡ ናይ ኤርትራ ሕቶ ናይ ሃገር ሕቶ እምበር ምስ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣ ናይ ዝኾነ ብሄር ወይ ወገን ፈጺሙ ዘይተአሳሰር ናይ ትውልዲ ሕቶ ከም ዘይኮነ ኢዩ።

ሓንቲ ሃገር ንሓንቲ ብሄር ሓቝፉ ክትቀውም ትኽእል እምበር (ንኣብነት ሶማልያ)፡ ኣብ ኣፍሪቃ ዝርከባ ከም ኤርትራ ዝኣመሰላ መብዛሕትአን ሃገራት ንብዙሓት ብሄራት ዝሓቖፋ ሕብረ-ብሄራውያን (multi-ethnic) ሃገራት ኢየን። ስለዚ፡ ነቲ እተን ኣብ ኤርትራ ዘሎዋ ብሄራት ምስተን ኣብ ጎረባብቲ ሃገራት ዘሎዋ ኣሓት ብሄራት ዘለወን ታሪኻዊ ዝምድናታት ጎሲኻ ብምሕላፍ፡ ንብሄር ጀበርቲ ጥራይ ቆንጪልካ ኣብ ኢትዮጵያ ንዕኡ ዝመስል ብሄር ስለ ዘሎ፡ ካብ ኢትዮጵያ ተሰዲዱ ዝመጽአ'ዩ ኢልካ ምኽሳስ፡ ብርኡይ ኣድልዎዶ ኣይኮነን? ብርኡይ ኣድልዎ እንተዘይኮይኑ፡ ንምንታይ'ዩ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣ ናይ ጀበርቲ ጥራይ (ካብ ዝመጽኡ ይምጽኡ ብዘየገድስ) ዘዎጥጥ ዘሎ?

ጀበርቲ ከምቲ እቶም ከጓንይዎምን ከጽንትዎምን ዝህደዱ ዘሎዉ ተጻባእቱ ዝብልዎ፡ ኣብ ዘመን ከስትኑ ካብ ትግራይ ተዲዶም ዝመጽኡ ድዮም? እቲ ብዘበን ከስትኑ ዝፍለጥ ክፉእ ዘበንከ ከመይ ዝኣመሰለ'ዩ ኔሩ?

እቶም ንጀበርቲ እንተ ተመሲልሎም ካብ ኤርትራ ሓግሒጎም ከባርርዎ ወይ ብዘይኣሰር ከጽንትዎ፡ እንተ ዘይተመሲልሎም ከኣ ናብ ካልኣይ ደረጃ ዜጋ ከውርድዎ ዝዋስኡ ዘሎዉ ተጻባእቱ፡ ካብ ትግራይ ንኤርትራ ዝመጽኣሉ ምኽንያት ክገልጹ እንከሎዉ፡ ከምዚ ይብሉ፦

> "ጀበርቲ ኣብ ኤርትራ ኣብ ዘበን ከስትኑ (ቅድሚ ኣስታት 130 ዓመታት) ዝመጽኡ፡ ካብቲ ናይ ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ (መስከን ቤት-መንግስቱ ኣብ ትግራይ ዝነበረ) ሃይማኖታዊ ቅንጸላ ኣምሊጦም ዕቑባ ንምርካብ ኢዩ።"

ይኹን'ምበር፡ ጀበርቲ ኣብ ላዕሊ ከም ዝበርህ፡ ዳርጋ ብምሉኦም ቅድሚ'ዚ እተጠቕሰ ታሪኻዊ ፍጻመ ኣብ ኤርትራ ሰሪቶም ዝጸንሑ ነባራት ተቐማጦ ከበሳ ኤርትራ ኢዮም። ቍጽሪ ናይቶም ኣብ ዘበን ከስትኑ ናብ ኤርትራ ክዕቀቡ ዝመጹ ካብ ሓደ ካብ ሚእቲ ዘይበዝሕ ስለ ዝኾነ ኣብ ግምት ዝኣቱ ኣይኮነን። ነዚ ሓቂ'ዚ ኣነጺርካ ንምብራህ፡ እስከ ነቲ ጉዳ ክቅላዕ ዝግበኦ ክፉእ ዘመን ምልስ ኢልና ከመይ ከም ዝነበረ ንርኣዮ።

ናይ ትግራይ ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ (ካብ 1872-1889 ንጉሰ-ነገስት ምድረ- ሓበሻ ዝነበረ)፡ ካብ ቤት-ክህነት ተዋህዶ ምድሪ-ሓበሻ ቡራኬ ረኺቡ ንጉስ ምስ ተሾመ፡ "ኣብ ግዝኣተይ ካብ ሓደ ሃይማኖት ንላዕሊ ኣይጻወርን'የ" ዝብል መግስታዊ ኣዋጅ ኣውጸአ። እቲ ዝወጽአ ኣዋጅ፡ ብ1878 ኣብ ቦሩሜዳ (ወሎ) ዝተባህለ ስፍራ፡ ንቤት-ክህነት ጸዊዑ ኣብ ዘካየዶ ዋዕላ'ዩ ተበዩኑ። ኣብቲ ዋዕላ'ቲ፡ ኣስላም ምድሪ-ሓበሻ ኣብ ውሽጢ ሰለስተ ዓመት ኣበየቦትኡ ንዝርከብ መሳጊዶም ብኣብያተ- ክርስትያን ክትክእዎን ብቅጥዕን ደንብን ቤት-ክህነት ክቕየዱን ንጉሳዊ ትእዛዝ

ተመሓላለፈ።ብተወሳኺ፡ በቲ ንጉሳዊ ትእዛዝ መሰረት ነፍስወከፍ ኣብ ምድሪ-ሓበሻ ዝነብር ዝነበረ ኣስላማይ ወደባት እውን ፈትዩ ኣይፈትዩ ብግዲ ክኽስትን ተበየነ። ኣብ ርእሲ'ዚ፡ ነቲ ብወለንታኡ ዝኽስተነ ንብረቱን ጥሪቱን ስድርኡን ከይተተንከፈ ክመሓር ክብየኖ እንከሎ፡ ነቲ ኣብ እምነቱ ጸኒዑ ዝኣበየ ግን ብዘይንሕስያ ክቕንጸል፣ ሽመቱ ክቕንጠጥ፣ንብረቱ ክራሰ፣ መሬቱ ክግበት፣ ኣዋልዱ ክዝረፍ፣ ከምኡ'ውን ኣንስቱ ክውረስ ተፈርደ። ስፐንሰር ትሪምንሃም "እስልምና ኣብ ኢትዮጵያ" ኣብ እትብል መጽሓፉ ኣብ ግጽ 123 ከም ዝሓበሮ፡ ካብ 1878 ክሳብ 1880 ኣስታት 50,000 ዝኾኑ ኣስላም ብግዲ ተጠመቕም ከም ዝኽስትኑ ተገብረ። ብኻልእ ሸነኽ፡ ፕሮፌሰር ሑሴን ኣሕመድ ንኮንትሮሲኒ ጠቒሱ "እስልምና ኣብ ወሎ (1850-1890) -- ድጉናን ተቓውሞን (containment and reaction) " ኣብ ዝብል መጽሓፉ ኣብ ገጽ 5 ከም ዝረቖሖ፡ ኣብ ነሓሰ 5፡ 1882 ኣብ ጎላግል ቃሉ ባካ (ወሎ) 20,000 ኣስላም ሰብኡትን ኣንስትን ቆልዑን ብዓቀይቶት ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ ምኽስታን ስለ ዝኣበዩ ብዘይንሕስያ ተቐትሉ። እዚ ኸኣ ብዘይውልውል ብሃይማኖት ዝተደረኸ ዓሌታዊ ምጽናትን ምህላቕን (religeuosely motivated geneosidal ethnic cleansing) ኣስላም ምድሪ-ሓበሻ ኢዩ።

እቲ ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ ዝተኸተሎ "ንኹሉ ኣብ ምድሪ ሓበሻ ዝነበረ ህዝቢ ኣስላም ብግዲ ምኽስታን፡ ንዝኣበዩ ኸኣ መሬቶም መንዚዕካ ምቕንጻል" ዝብል ናይ ዓማጽትን ገፋዕትን መንግስታዊ ሜላ፡ ኣብ ንግስነቱ ናብ ዝለዓለ ጥርዙ በጺሑ በቲ ዝኸፍአ መልክዑ ይተግበር ድኣ'ምበር፡ ብተደጋጋሚ ቅድምን ድሕርን እዚ ጨካንን ገበነኛን ሃጸይ'ዚ ብዝተፈላለየ ደረጃን መጠንን ዝስርሓሉ ዝነበረ ወግዓዊ መንግታዊ ሜላ ነገስታት ምድሪ- ሓበሻ ኢዩ። ገለ ካብቶም ኣብ ንግስነቶም ነዚ ጸረ-እስላማዊ ዝኾነ መግስታዊ ሜላ ዝኽተሉ ዝነበሩ ነገስታት ንኣብነት፡ ቀዳማዊ ሃይለስላሰ፡ ዳግማዊ ምኒልክ፡ ቴድሮስ ሳልሳይ ከምኡ'ውን ቀዳማዊ ዮውሃንስ ይርከብዎም። ንኣብነት፡ኣስላም መሬት ከም ዘይውንኑን ንምስክር ከም ዘይበቕዑን መንግስታዊ መዝነት ከም ዘይሕዙን ከምኡ'ውን ተነጺሎምን ተናዒቖምን ኣብ ግሉል ስፍራ ከም ዝቕመጡ ዝተግብረ ኣብ እዋን ንግስነት ቀዳማዊ ዮውሃንስ (ወዲ ንጉስ ፋሲለደስ) ብ 1667-82 ኢዩ (ስፐንሰር ግጽ 102) ።

ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ ኣብ ጋላባት (ከባቢ መተማ) ከምቲ ደቀባት ከጸባብቕሉ ዝበልዎ ንሃይማኖቱ ይኹን ንሃገሩ ክብል ኣይተሰወአን፤ እንታይ ድኣ፡ ስልጣኑን ሽመቱን ከረጋግጽ ሃነፍነፍ ብምባል ምእንቲ ናይ ኣጽዋር ሓገዝ ክርክብ ምስ ባዕዳውያን ገዛእቲ (እንግሊዝን ግብጺን ጥልያንን) ተዋዲዩ ነቲ ኣብ መሬት ሱዳን ኣንጻር እዞም ባዕዳውያን ገዛእቲ ዝዋጋእ ዝነበረ ሰራዊት ናይ ሱዳን ማህዲ ብኽልተ ግንባራት (ግንባር ከሰላን መተማን) ኩናት ከፊቱ ምስ ኣጥቀዖ፡ ኣብቲ ማህዲ ዓብዱላህ ኣሕመድ ብ9 መጋቢት 1889 ኣብ ጋላባት ምስኡ ገጢሙ ዓቢ ዓወት ዘመዝገበሉ ውግእ ተማሪኹ ብሴፍ ማህዲ ክስዱ ተቖርጹ'ዩ ሞይቱ። እቲ ኣብ ውግእ ጋላባት ዝተራሰየ ኣጽዋርን ልብስን ስልማትን ካልእ ንዋትን ናይ ሃጸይ ዮዋሃንስ ራብዓይን ሰራዊቱን ከም ታሪኻዊ ቅርሲ ኣብ ቤት-መዘክር ኡንዱርማን (ካርቱም፣ ሱዳን) ተዓቂቡ ኣሎ። እዚ ታሪኻዊ ቅርሲ'ዚ፡ ብዘየማትእ ነቲ ማህዲ ምስ ሰራዊቱ ኣብ ውግእ ጋላባት ዘመዝገብዎ ታሪኻዊ ዓወት ዘረጋርጽ ኢዩ (ስፐንሰር ግጽ 123)።

ደቀባት ኣብ ምድሪ ሓበሻ (ናይ ሎሚ ከበሳ ኤርትራን ከበሳ ኢትዮጵያን) ከምዛ ንኣስላም ደቂ ሓበሻ ማለት ንጀበርቲ ብግዲ ንምምስላም ኣብ ታሪኽ ህዝቢ ሓበሻ ፈጺሙ ተሃቂኑ ዘይፈልጥ፡ ከይሓፈሩ ከምዚ ይብሉ፦

> "ህዝቢ ኤርትራ ከም መትከል ተቐቢልዎን ኣሚንሉን ዝጸንሐ ሓደ ቅኑዕ ደሞክራሲያዊ ኣገባብ ኄርዎ፡ ንሱ ከኣ ኣስላማይ ኣብ መስጊዱ፡ ክርስትያን ከኣ ኣብ ቤተ-ክርስትያኑ ሓራ ኰይኑ ክነብር ዝብል ኢዩ። ካብ <u>ቅድሚ ልደተ-ክርስቶስ</u> ጀሚሩ ኸኣ፡ ብሓይሊ ንኣብ ክርስትና ዘይኣምን ሰብ፡ኣብ ክርስትና እመን ኢሉ ኣገዲዱ ኣይፈልጥን።" (ገጽ 2)

ብርግጽ፡ ንኤርትራውያን ኣስላም ኣገዲድካ ምኽስታን ኤርትራ ከም ሃገር ድሕሪ ምቛማ'ኳ እንተዘይተራእየ፡ ኣብ ምድሪ-ሓበሻ ኣገዲድካ ምኽስታን <u>ድሕሪ ልደተ-ክርስቶስ</u> ብተደጋጋሚ ብነገስታት ምድሪ-ሓበሻ ከም ዝተፈጸመ ዘይከሓድ ታሪኻዊ ሓቂ ኢዩ። እቲ ብነገስታት ምድሪ-ሓበሻ ዝተፈጸመ ግፍዒ ማለት ብግዲ ምኽስታን ኣብቲ ከበሳ ኤርትራ ኣካል ግዛኣት ምድሪ-ሓበሻ ዝነበረትሉ እዋን ስለ ዝኾነ፡ እቲ "ካብ ቅድሚ ልደተ-ክርስቶስ ጀሚሩ ብሓይሊ ንኣብ ክርስትና ዘይኣምን ሰብ ኣገዲድካ ምኽስታን ኣይነበረን" ዝብል ቃል ደቀባት ጻዕዳ ሓሶት ኢዩ። ንም'ኳኑ'ሽ ደቀባት ሓደ ካብቶም ገፋዕቲ ነገስታት ምድሪ-ሓበሻ፡ እቲ "ንሃይማኖቱን ንሃገሩን ብጅግንነት ዝተሰወአ'ዩ" ዝበልክሞ ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ ም'ኳኑ ትፈልጡዶ? ወይስ ካብቶም እናፈለጡ ከም ዘይፈልጡ መሲሎም ዝብህሙ (ዝዕሽዉ) ቀበርቲ ሓቂ ኢ'ኹም?

ደቀባት ንሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ ከም ጅግና ጌሮም'ኳ እንተቐረብዎ፡ እዚ ሃጸይ'ዚ ኣቐዲሙ ክጥቀስ ከም ዝጸንሐ ኣሰር ናይቶም ቅድሚኡ ዝነበሩ ሃጼያት፡ ብፍላይ ከኣ ኣሰር ናይቲ ስሙ ዝወረሶ ምኽሱ ሃጸይ ቀዳማዊ ዮውሃንስ ዝሰዓበ ኣብ ርእሲ ም'ኻኑ፡ ብግስ ካብ ዝብል ህርፋን ስልጣን ዝዓሸሮ ዓማጽን ጠላምን ንጉሰ-ነግስት'ዩ ኔሩ። ገለ ካብቲ ዘ'ኽስፍ ተግባራቱ ንኣብነት፡ ብሓይሊ ሓሊማ ዝተባህለት ኣስላመይቲ ጓል ዓፈር ዘሪፉን ኣገዲዱን ብምኽስታን ምምራዓዉ፣ ነቲ ራእሲ ዝሸሞ ሰብኣይ ሓብቱ ናይ ጎንደር ንጉስ ዋግሹም ጎበዜ ጠሊሙ ብምቕታል ንግስነት ምውራሱ፣ ከምኡ'ውን ካብ እግሊዛውያን ኣጽዋር ንኽረክብ ንሃጸይ ቴድሮስ ሳልሳይ ኣሕሊፉ ብምሃብ ንመቕደላ መሪሑ ምውሳዱ ዝኣመሰሉ ኢዮም።(ስፐንሰር፡ ገጽ 120-125)

ንታሪኽ ንድሕሪት ተመሊስካ ንተግባራት ነገስታት ምድሪ-ሓበሻ ብሓፈሻ፡ ንተግባራት ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ ከኣ ብፍላይ ምንጻርን ምዝርዛርን ዘድለየ፡ እቶም ኣብ ምድሪ ሓበሻ ሃይማኖታዊ ተጻዋርነት ዘይነበሮም፡ ብሳዕቤኑ ኸኣ ንሃይማኖቶም ኣብ ልዕሊ ኣስላም ደቀባት ምድሪ-ሓበሻ ብግዲ ከስርጹ ህርድግ ብምባል ሰፍ ዘይብል ናይ ሰብን ንዋትን ሕብረተሰባዊ ጉድኣት ዘውረዱ መራሕቲ ኣስላም ምድሪ-ሓበሻ ዘይኰኑ፡ ክርስትያን ነገስታት (ብምሉእ ደገፍን ቡራኬን ቤተ-ክህነት ተዋህዶ) ምድሪ-ሓበሻ ከም ዝኾኑ ንምርግጋጽ ኢዩ። እቲ ሓደ ናይ ኣስላም መራሒ በቲ ኣብ ልዕሊ ክርስትያን ህዝቢ ሓበሻ ብዝፈጸሞ ግፍዕታት ብኣሉታ ዝጥቀስ ብሰንኩ ኸኣ

"ኣስላማይ እንተ ዝነግስ ኣይምፈርደን ምሓረደ" ተባሂሉ ክሳብ ሕጂ ዝመሰል ዘሎ፡ ናይ ኣዳል መራሒ ኢማም ኣሕመድ ኣልቐዛሊ (ኣሕመድ ግረኝ) ኢዩ። ኣሕመድ ግራኝ ብ1529-43 ብርግጽ ካብ ደቡብ ኢትዮጵያ ኣትሒዙ ክሳብ ከበሳ ኤርትራ (ድባርዋ) ኣብ ዘካየዶ መጠነ-ሰፊሕ ጸረ-መጥቃዕቲ፡ ኣብ ልዕሊ ክርስትያን ህዝቢ ሓበሻ (ኣብ ልዕሊ ሃይማኖታዊ ትካላትን ካህናትን ከተረፈ) ዓቢ ናይ ሰብን ንብረትን ክሳራ ኣውሪዱ ኢዩ። ይኹን'ምበር፡ ኣብ ታሪኽ ምድሪ-ሓበሻ እቲ ሳዕቤናት ናይቲ ዘካየዶ ወራር እምበር፡ እቲ ንኽወርር ጠንቂ ዝኾኖ ምኽንያት ኣይጥቀስን ኢዩ። ኣሕመድ ግራኝ ንምድሪ-ሓበሻ ዝወረረሉ ምኽንያት ነቲ ብቐጻሊ ብነገስታት ምድሪ-ሓበሻ ኣብ ልዕሊ ግዝኣታት ኣስላም ደቡባዊ ምብራቕ ኢትዮጵያ፡ "ዘመቻ" ብዝብል ጭርሖ ዝተፈጸመ ንሕስያ ዘይብሉ ርስያ ንብረትን ስርቂ ጥሪትን ዘረፋ ኣንስትን (ጐራዙን) ምንዳድ ዓድታትን ምግባት መሬትን ደው ንምባል'ዩ ኔሩ። ኣብ ታሪኽ ዝተፈጸመ ግፍዒ ዕብየቱ ብዘየገድስ፡ ጠንቁ ጐሲኻ ሳዕቤኑ ጥራይ ምጥቃስ ምሉእ ስእሊ ናይቲ ዝተፈጸመ ታሪኻዊ ፍጻመ ኣብ ርእሲ ዘይምሃቡ፡ ሻርነት ዘይብሉ ወድዓዊ ኣቀራርባ ታርኽ ኣይኰነን።

ብድሕሪ ውግእ ጋላባት፡ ንግስነት ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ ከም ዘይምለስ ረሞቕ ኢሉ ወደቐ። ብሳዕቤኑ፡ መቐናቕንቱ ዝነበረ ኣብ ሸዋ ዝመስከቡ ናይ ኣምሓራ ንጉስ ዳግማዊ ምነሊክ ሓይሉ ብምውጻእ ናይ ምደሪ-ሓበሻ ንጉሰ-ነግስት ኰነ። እቲ ኣብ ኢድ ተጋሩ ትግራይ ኣትዩ ዝነበረ ስርወ-ንግስነት (dynasty) ምድሪ-ሓበሻ ድማ ናብ ኢድ ኣምሓሩ ሸዋ ተመሓላለፈ። ድሕረ ሞትን ስዕረትን ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ፡ ኣስላም ምድሪ-ሓበሻ በቲ ዘካየዶ ጸረ-እስላማዊ ዘመተን ቅንጸላን ኣዝዮም'ኳ እንተተሃሰዩ፡ ቀስብቐስ ካብ ስደት ብምምላስን ካብ ዘዝተሓብእዎ ብምውጻእን እምነቶም ዓቂቦም ብጻዕርን ብትግሃትን ነሓድሕዶም እናተሓጋገዙ ካብቲ ቅድም ዝነበሮም ሃይማኖታዊ ተወፋይነት ብዝያዳ ብዝጸንዐ መንፈስን ዝለዓለ ፍናንን ንዝፈረሰ ማሕበረሰቦም ዳግማይ ክሃንጹ በቕዑ።

ኣብቲ ክፉእ ዘመን'ቲ፡ እቶም ክስደዱ ዘይከኣሉ ግዳያት ኣስላም ምድሪ-ሓበሻ ነቶም ተጠመትቲ ዓቕሚ ሄዋንን ኣዳምን ዘይበጽሑ መንእሰያት ደቆም (ደቀንስትዮ ዝበዝሓኦም) ናብ ጐረባቲ ሃገራት ክዕቌቡ ብምምላቑ፡ ንሳቶም ንሽምስሉ ክስቲና ኢና ብምባል ኣብ ክሳዶም ማዕተብ ኣሲሮም ብቐትሪ ኣብ ኲሉ ቅዳሴታት ቤተ-ክርስትያን እናተሳተፉ፡ ለይተ-ልይቲ ተሓቢኦም ኣብ ገዝኦም ብምስጋድ ሃማኖቶም ይኽተሉ ነበሩ። እቶም ዝተረፉ ዓድና ለቒቕና ኣይንስደድን ዝበሉን ብግዲ ሃይማኖትና ኣይንቕይርን ብምባል ካብ ዓዶም ዘይወጹን፡ ገሊኦም ኣቐዲሙ ከም ዝተሓበረ ብዓቀይቶት ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ ክቕንጸሉ እንከሎዉ፡ እቶም ካብ ምቕንጻል ዘምለጡ ኸኣ እግሮም ናብ ዘመርሖም ሃጽ ኢሎም ጠፍኡ። ከምቲ ዝዝንቶ፡ እዞም ብተግ ኢሎም ብዘይ ዕጥቅን ስንቅን ዝነቐሉ ዳሕረዎት ግዳያት፡ ኣደዳ ጥምየትን ጽምኣትን ኣራዊት ዘገዳምን ኰይኖም'ዮም ተሪፎም። እቶም ዓቀይቶም ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ ከየምለጡ ዘርከብዎም፡ ኣቐዲሙ ከም እተጠቕሰ ብዘይንሕስያ ይሰሃልዎም ድኣ'ምበር፡ ብዙሓት ካብ ኢዶም ዘምለጡ ኣብ ጎረባብቲ ሃገራት ማለት ኣብ ሶማልያ፡ ጅቡቲ፡ ሱዳን፡ ከምኡ'ውን የመንን ኪኖኡን ተሰዲዶም ዝተዓቕቡ እውን ኔሮም ኢዮም። እዚ መዓት'ዚ፡ ኣብ ታረኽ ምድሪ-ሓበሻ ጨሪሹ ከም ዘይተፈጸመ ብቡዙሓት ናይ ታሪኽ ጸሓፍቲ ተጎስዩ'ኳ እንተተሓልፈ፡ ኣብ ዝኽሪ ግዳያቱ ኣስላም ምድሪ-ሓበሻ (ብሕልፊ ኸኣ ጀበርቲ) ንዘልኣለም ዘይርሳዕ ጸሊም በሰላ ዝገደፈ ዘሕዝን ታሪኻዊ ፍጻመ ኢዩ።

ኣብቲ ሕማኽ ወኽቲ'ቲ፡ ከበሳ ኤርትራ ብወኪል ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ ማለት ብራእሲ ኣሉላ ኣባነጋ ይምሓደር ድኣ'ምበር፡ እቲ ንኣስላም ምድሪ-ሓበሻ ንምጥፋእ ዝተኣወጀ ንጉሳዊ ኣዋጅ ምሉእ-ብምሉእ ኣብ ግብሪ ከይወዓለ እንከሎ ሃጸይ ዮውሃንስ ራብዓይ ተቐቲሉ ስለ ዝተሳዕረ፡ እቶም ኣብ ኤርትራ ዝነበሩ ጀበርቲ ብምንጽጻር ክንድቶም ኣብ ትግራይ ዝነበሩ ኣሕዋቶም ኣይተበሳበሱን። ካብዚ ዝተላዕለ፡ እቶም ኣብ ኤርትራን ኪኖኡን ዝተሰዱ ግዳያት ክፉእ ዘበን ናይቲ ንጉስ ዓቀይቶት ከየረኻኸቡሎም ካብ ምቕንጻል ምስ ደሓኑ፡ እቲ ሕንፍሽፍሽ ዝግ ኣብ ዝበለሉ ግዜ መብዛሕቶም ናብ ዓዶም ክምለሱ እንከሎው፡ እቶም ቤትሰቦምን ንብረቶምን ዝኸሰሩ ግን ከይፈተው ኣብ ዘዝተዓቑብዎ ከይተመልሱ ተረፉ። እቶም ክዕቀቡ ናብ ከበሳ ኤርትራ ምስ ተሰዱ ዓዶም ከይተመልሱ ዝተርፉ፡ ዳርጋ ኩሎም ምስቶም ኣብ ከበሳ ኤርትራ ሰርቶም ዝጸንሑ ኣሕዋቶም ተዓቑቡ። ግዜ ብዝኸደ ኸኣ ምስኣቶም ተጸንበሮም ሓደ ኣካል ማሕበረሰብ ጀበርቲ ኤርትራ ኰኑ። ነዞም ሽዑ ህይወቶም ከድሕኑ ተሰዲዶም ዝመጹ ግዳያት ክፉእ ዘመን ረቑሕካ፡ ኩሎም ኣብ ኤርትራ ዘሎዉ ጀበርቲ ሽዑ ዝምጹ'ዮም ምባል፡ ንሓቂ ምጥምዛዝ ጥራይ ዘይኰነ ብዓቢኡ ምሽፋጥ ኢዩ። ብተወሳኺ፡ እቶም ሽዑ ክዕቀቡ ተሰዲዶም ምስ መጹ ዝተርፉ፡ እቲ ተሰዲዶም ዝመጽእሉ እዋን ቅድሚ ኤርትራ ከም ሃገር ምቛማ (ቅድሚ 1890) ስለ ዝነበረ፡ ካበይን ብምንታይ ምኽንያት መጺኦምን ብዘየገድስ ብትውልዲ ኤርትራውያን ኢዮም። ስለዚ፡ እቲ ኹሉ ንናትካ ኣቐሚጥካ ብዛዕባ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣ ጀበርቲ እናተጋነነ ዝውጠ፡ ዝሕመ፡ ዝሕመስ፡ ዝለወስ ዘሎ ጽውጽዋይ፣ ማለት፡ እቲ "ጀበርቲ ኣብ ቀረባ ግዜ ካብ ትግራይ ዝመጽኡ ኢዮም" ዝብል ሃበስቀደስ፣ ንኹሎም ኣባላት ማሕበርሰብ ጀበርቲ ዝምልከት ኣብ ርእሲ ዘይምኳኑ፡ ዋላ'ውን ነቶም ሽዑ ዝምጽኡ ኣዝዮም ውሑዳት'ውን እንተኾነ፡ ንኤርትራዊ ዜግነቶም ኣብ ጥርጥር ዘእቱ መርትዖ ኣይኰነን።

ብዛዕባ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣ ማሕበርሰብ (ብሄር) ጀበርቲ ቅድሚ ምድምዳምና፡ ንትውልዳዊ መበቆል ቤተሰብ ጀበርቲ ብዝምልከት ከይተጠቕሰ ክሕለፍ ዘይብሉ ኣገዳሲ ነጥቢ ኣሎ። ንሱ ድማ፦ገሊኦም ቤተሰብ ጀበርቲ ብትውልዳዊ መበቆሎም ካብ ዝተፈላለያ ከም ሳሆ፡ ትግረ፡ ዓፈር፡ ብሌን፡ ቤጃ ወዘተ. ዝኣመሰላ ብሄራት ኤርትራ ዝመጹ ኰይኖም ኣብ ከበሳ ኤርታ ምስ ሰፈሩ ምስ ጀበርቲ ዝተጸንበሩ ቊጽሮም ብርክት ዝበሉ ስድራቤታት ከም ዘሎው ኢዩ። እዞም ቤተሰባት እዚኣቶም፡ ንስለ ታሪኽ ትውልዳዊ መበቆሎም ይዘከር ድኣ'ምበር፡ ብኹለንትናኦም ካብቶም ትግርኛ ዝመበቆሎም ኣሕዋቶም ዘይፍለዩ ሓደ ኣካል ሓደ ኣምሳል ብሄር ጀበርቲ ኢዮም። ንጀበርቲ ምትንካፍ ንኹለን ብሄራት ኤርትራ ከም ምትንካፍ'ዩ ዝቑጸር ዝበሃል ብሂል እምበኣር ምግናን ዘይኰነ ብጭብጢ ክረጋገጽ ዝከኣል ዘይከሓድ ሓቂ ኢዩ። ገሊኦም ኣባላት ቤተሰብ ጀበርቲ ብትውልዳዊ መበቆሎም ካብ ዝተፈላለያ ብሄራት ምኳኑ ምጥቃስ ዘድለየ፡ ኣቀዋውማ ናይ ሓደ ብሄር ከምቲ ብደገ ዝመስሎ ካብ ሓደ ሱር ዝበቖለ ዘይኰነስ፡ እንታይ ድኣ ናብ ብዙሓት ምንጭታት ዝጫልዱ ስራውር ከም ዘሎዎ ንምግንዛብ ኢዩ። እዚ ሓቂ'ዚ ዘረጋግጾ ነገር እንተሎ፡ ልክዕ ከም ህዝቢ ናይ ሓደ ሃገር ፡ ህዝቢ ናይ ሓደ ብሄር እውን ምስተን ኣብ ከባቢኡ ዘሎዋ ብሄራት ከም ዝዋሰብን ከም ዝወራረስን ከም ዝተኣሳሰርን ኢዩ። እቶም ንናይ ሓደ ሃገር ወይ ሓደ ብሄር ህዝቢ፡ ከም ኣብ ዕጸው ሳንደቕ ዝነብር ሕቡስ ወሲዶም፡ ንነብሶምን ወገኖምን ግን "ንሕና ጽሩያት ዓሌት ኢና" ካብ ዝብል ኣጕል እምነት ነቒሎም፡ ንዘመናት ካብ መሬቶም ከይተሰዱን ምስ ዝኾነ ካልእ ወገን ከይተሓናፈጹን ጽሬት ብሄሮምን ጽሬት ሃይማኖቶምን ጽሬት

ትውልዶምን ዓቂቦም ዝጸንሑ "ጭዋትታት ደቀባት" ዝቐጽርዋ፡ ኣብ ክውንነት ዘይብሉ ናይ ሕልሚ ዓለም ዝነብሩ ከም ናዚን ደቀባትን ዝኣመሰሉ ምኩሓት ጥራይ ኢዮም።

ከምቲ ንብሄራት ኤርትራ ምስ ናይ ጎረባቲ ሃገራት ኣሓት ብሄራት ምዝማደን ኤርትራዊ ዜግነተን ዘይስርዞ፡ ብሄር ጀበርቲ ምስተን ኣብ ኤርትራ ዘሎዋ ኣሓት ብሄራት ምዝማዱ እውን ንብሄርነቱ ኣይስርዞን ኢዩ። ከምቲ ኣቐዲሙ ናይ ሃገር ሕቶ ናይ ትውልዲ ኣይኰነን ዝተባህለ፡ ሕጂ'ውን ናይ ብሄር ሕቶ ናይ ትውልዲ ሕቶ ኣይኰነን እንተተባህለ ሓቒምበር ምግናን የብሉን። ምኽንያቱ፡ ንናይ ሃገር ሕቶን ንናይ ብሄር ሕቶን ብስነ-ፍልጠታዊ ጠመተ ብግቡእ ንምግንዛብ ዝከኣል፡ ካብ ተርእዮታት ታሪኻዊ ኣመጻጽኣን ትውልዳዊ መበቆልን ፈሊኻ ምስ እትምልከቶ ጥራይ ኢዩ። ካብዚ ሓለፉ፡ ዝኾነ መንግስቲ፡ ሰልፊ፡ ጉጅለ፡ ወይ ከኣ ግለሰብ፡ ንዘይተኣሳሰሩ ናይ ሃገርን ብሄርን ሕቶታት ምስ ታርኻዊ ኣመጻጽኣን ትውልዳዊ መበቆልን ከቋርን ዝህቅን፡ ፍታሕ ከምጽእ ዘይኮነ ብምድንጋር ስምዒታት ኣረሳሲኑ ደገፍቲ ኣጥርዩ ፖለቲካዊ ሽቶኡ ክወቅዕ ማለት ስልጣን ክሕዝ ወይ ስልጣን ከናውሕ ዝደሊ ተበላጺ እምበር ካልእ ዝጭበጥ ሃናጺ ዕላማ ዘሎዎ ኣይኰነን።

5.0. ኣገዳስነት ዕላዊ ቋንቋ

ድሕሪ ናጽነት ሕቶ ዕላዊ ቋንቋ ዝተላዕለ፡ እቲ መንግስታዊ ስልጣን ንነብይኑ ብሒቱ ብህዝቢ ከይተመርጸ ዓሚጹ ዝገዝእ ዘሎ ሰልፊ (ህ.ግ.ደ.ፍ.)፡ ነቲ ካብ ግዜ መግዛእቲ ብሪጣንያ (1941) ኣትሒዙ ከም ቅቡል ተወሲዱ ክስራሓሉ ዝጸንሐ ዕላዊ ቋንቋ ዓረብኛ ንምጥፋእ ብውሳይ "ዕላዊ ቋንቋ ዝበሃል ነገር የለን፣ ኵለን ብሄራት በብቋንቋኡኣን ክጥቀማ ኣሎወን" ዝብል ሓዲሽ ዘይግብራዊ ሜላ ብምኽታሉ ኢዩ። እዚ ሜላ'ዚ፡ "ዕላዊ ቋንቋታት ምእዋጅ ንምዕባለ ናይ ኣደ ቋንቋ ስለ ዘጉናድብ ኣድላዪ ኣይኰነን" ኣብ ዝብል ፈሊጥ ዝተመኰሰ'ኳ እንተኾነ፡ ብመላእ ኤርትራውያን ኣስላም ብዓይኒ ጠርጠራ ብምርኣዩ ፈጺሙ ተቐባልነት ኣይረኸበን። ምሕልፎ'ኳ ድኣ፡ ነቲ "መንግስቲ ኤርትራ ብክርስትያን ደቂ-ከበሳ ዝተዓብለለን ንረብሓኦም ዘገልግልን ሻራዊ መንግስቲ'ዩ" ዝብል ኣብ መንጎ ገሊኣም ኤርትራውያን ኣስላም ዝጸንሐን ጌና'ውን ዘሎን ኣሉታዊ ኣረኣእያ፡ ብዝያዳ ከም ዝግንፍል'ዩ ጌርዎ።

ዓረብኛ ብሓባር ምስ ትግርኛ ዕላዊ ሃገራዊ (መንግስታዊ) ንክኸውን ዝጠልቡን ዝደልዩን ዘሎዉ ጀበርቲ ጥራይ ድዮም? ህላወ ዕላዊ ቋንቋኸ ንምዕባለ ናይ ኣደ ቋንቋ ዝጸረርን ዝዕንቅፍን ድዩ?

ዓረብኛ ጎኒ-ንጎኒ ምስ ትግርኛ ዕላዊ ቋንቋ ኰይኑ ከገልግል፡ ብመላእ ኤርትራውን ኣስላም ዝድለን ዝጥለብን ዝነበረን ዘሎን'ኳ እንተኾነ፡ መንግስቲ ኤርትራን ደገፍቱን ሕቶ ዕላዊ ቋንቋ ድሕሪ ናጽነት ብተደጋጋሚ ዝተላዕለን ዝተዋዓወዐን ብጀበርቲ'ዩ ብምባል ንጀበርቲ'ዮም ኣሳቢቦምሎም። ንኣብነት መራሕ ሃገር ኢሳይስ ኣፍወርቂ ባዕሉ ኣብቲ ብ1993 ኣብ ዋሽንተ ዲ.ሲ. ዝተገብረ ሰሚናር፡ እታ ኣዋጣሪ ሕቶታት ዘቕረበትሉ ዜጋ ትግረ ክነሳ ጀበርቲ ስለ ዝመሰለቶ፡ ብነድሪ ንጀበርቲ ንምዝላፍ በየን ተርኺበ ዲል ብምባል፡ "ብሄር ጀበርቲ ናይ መንነት ቅልውላው

ኣለዎም" ምባል ከይኣኽሎ፡ ዘምሕረሉ ዘሎ መሲልዎ እናተወራዘየ "ኣሎዉ ካብ ዓረብ ንላዕሊ ዓረብ ክኾኑ ዝደልዩ፣ ትግርኛ እናተዛረቡ ትግርኛ ኣይኮናን ኢሎም ዝኽሕዱ ወገናት" ብምባል፡ ንጀበርቲ ዘኰሻምሽ ካብ ኣፍ መራሒ ክወጽእ ዘይትጽበዮ ባጫ ዝተሓወሶ ናይ ስድታትን ነውራማትን ዘጸይፍ መልሲ'ዩ ሂቡ። ብሓቂ ናይ መንነት ቅልውላው ዘሎዎ ግን ጀበርቲ ዘይኮኑ፡ እቲ ድምብርጽ ከይበሎ ብህዝቢ ከይተመርጸ ኣብ መንበር ስልጣን ኾድጭ ኢሉ ከም ፈርኦን ኣነየ ላዕለዋይ ጐይታኹም ምባል ቀኑብ ዝተረፎ፡ ዊን ከም ዝበሎ ዝዛረብን ዝፍጽምን ዘሎ ውልቀ-መላኺ ማለት ባዕሉ እቲ መራሕ ሃገር'የ በሃሊ ኢሳያስ ኣፍወርቂ ኢዩ።

ጀበርቲ ዓረብኛ ጎኒ-ንጎኒ ምስ ትግርኛ ዕላዊ ቋንቋ ከይኑ ከገልግል ሚእቲ ብሚእቲ ደገፍቱ ይኹኑ ድኣ'ምበር፡ እዚ መርገጽ'ዚ ናይ ጀበርቲ መርገጽ ጥራይ ዘይኮነ ናይ መላእ ኤርትራውያን መርገጽ ኢዩ። ዓረብኛ ዕላዊ ቋንቃ ኰይኑ ንኸየገልግል መንግስቲ ኤርትራን ደገፍቱን ንድልየትን ጠለብን መላእ ኤርትራውያን ኣስላም ብብድዐ ብምንጻግን ምርጋጽን፡ ዝተፈላለዩ ዘይረብሑ ምስምሳት እናቕረቡ ክሳብ ሕጂ ንኣገዳስነቱ ብግብእ ኣይተገንዘብዎን ዘሎዉ። ንሕቶ ዕላዊ ቋንቋ ብኣጋኡ ዕቱብ ቆላሓታ ብምሃብ ዘይምምላሱ ግን ንሓድነት ህዝብን ድሕነት ሃገርን ኤርትራ ኣብ ሓደጋ ከውድቕ ዝኽእል ኣዝዩ ተኣፋፊ ጉዳይ ኢዩ። ምኽንያቱ፡ መንግስቲ ኤርትራ ደገፍቱን ብዘይ ሕማሞም ብምርሳን፡ ነቲ "ኵለን ብሄራት በብቋንቃአን ይጠቐማ፣ ዕላዊ ቋንቋ ኣየድልን'ዩ" ዝብል ትርጉም ኣልቦ ህግደፋዊ ሜላ ዝኽተሉ ዘሎዉ፡ ንምዕባለ ናይ ኣደ ቋንቋ ካብቶም ብቕጥታ ዝምልከቶም ተዛረብቱ ንላዕሊ ሓልዮም ዘይኮነ፡ ዓረብኛ ዕላዊ ቋንቋ ኰይኑ ንከየገልግል ንምዕንቃፍ ኢዩ። ዓረብኛ ዕላዊ ቋንቋ ኰይኑ ንከየገልግል ብጋህዲ ዝዕቅፉሉ ዘሎዉ ምኽንያት ከኣ ዓረብኛ ከም ሃይማኖታዊ ቋንቋ እስልምና መጠን ንኤርትራውያን ኣስላም ጠርናፊ ናይ ሓባር ረቛሒ ኰይኑ ከይጥርንፎምን ከየሕበሮምን ስለ ዝሰግኡ እምበር ካልእ ቀኑንቀኑኛ የብሉን። ንጀበርቲ ከም ቀንዲ ኣበግስትን ተጣበቕትን ሕቶ ዕላዊ ቋንቋ ዓረብኛ ኣምሲሎም ዝስልበጥዎም ዘሎዉ ድማ፡ ኣብ መንጎ ኤርትርውያን ኣስላምን ክርስትያንን ሃይማኖታዊ ምጥርጣር ፈጢሮም፡ ሕቶ ዕላዊ ቋንቋ ዓረብኛ ብጀበርቲ ጥራይ ዝደፋፋእ ዘሎ ፍሉይ ቆላሕታ ዘየድልዮ ሕቶ ከም ዝኾነ ብምቕጻር ኣቈናጺቦም ክጎስይዎ ስለ ዝወሰኑ ኢዩ።

ጀበርቲ ከም ሓደ ኣካል ሓደ ኣምሳል ህዝቢ ሓበሻ መጠን፡ ብሓበሻዊ ዘርኦምን ቋንቋኦም ትግርኛን ጀበርታዊ መነቶምን ሕቡናትን ዕጉባትን ሰለ ዝኾኑ፡ ካብ ዓረብ ንላዕሊ ዓረብ ክኾኑ ዘመጣጥር ኣብነት የብሎምን። ኣብ ኤርትራ ካብ ዓረብ ንላዕሊ ዓረብ ክኾኑ ዝደልዩ እንተልዮም፡ ጀበርቲ ዘይኮኑ እቶም ንጀበርቲ ደቂ-ከበሳ ብምዃኖምን ትግርኛዊ ቋንቋን ባህልን ብምውራሶምን "ንእሽቶ ክርስትያን" እናበሉ ዘስተናዕቕዎም ኣባላት ናይ ካልኦት ብሄራት ኢዮም። ስለዚ፡ ኢሳያስን ጃንዳኡን ሓቂ እንተልይዎም፡ ነታ ንጀበርቲ ዝኸሱላ ዘሎዉ መመልከቲቶ ኣጻብዕቶኦም ናብኦም ገጾም የመልክትዋ። እቶም ንጀበርቲ "ከማና ምሉኣትን ጽሩያትን ኣስላም" ኣይኰንኩምን ንምባል "ንእሽቶ ክርስትያን" እናበሉ ዘስተናዕቑ ወገናት'ውን እንተኾኑ፡ ምስ ሓቀኛ ታሪኽ ጀበርቲ ንምልላይ ናይ ምስልምና ታሪኻዊ ፍልጠቶም ክብ ከብሉ ይግባእ። ምኽነያቱ፡ ጀበርቲ ቅድሚኦም ጥራይ ዘይኮነ ዋላ'ውን ቅድምቶም መብዛሕትኦም ኣዕራብ ብግዲ ዘይኮነ ብወለንታ ዝመስለሙ ኣብ ታሪኽ ምስልምና ፍሉይ ዘኸርዕ ቦታ ዘሎዎም ኢዮም። ንኣብነት ኩሎም ካብ ምድሪ- ሓብሻ እስልምና ክመሃሩ ናብቲ ግኑን ኣብ ምስሪ (ግብጺ) ዝርከብ ኣልኣዝሃር ዩኒቨርስቲ ዝኸዱ፡ ኣብቲ ንክብሪ ጀበርቲ ተባሂሉ "ልዋቕ ጀበርቲ" ዝተሰምየ ክፍሊ ኢዩም ዝመሃሩ። ብተወሳኺ፡ ኣስላማይ

ዝኸወን ብሃይማኖት እስልምና ምስ እትኣምን ድኣ'ምበር፡ ኣባል ብሄር ትግረ፡ ሳሆ፡ ዓፈር፡ ብሌን፡ ቤጃ፡ ኩናማ ወይ ከኣ ናራ ምስ እትኸውንን ቋንቋታትን ጥራይ ምስ እትዛረብን ኣይኰነን።ጀበርቲ ኑቲ ብክልቲኡ ሸነኻት ማለት ኑቲ ብሸነኽ ደቂ-ከበሳ ኣስላም ብምኻኖም፡ ኑቲ ብሸነኽ ደቂ-መታሕት ከኣ ሓበሻ ብምኻኖም (ትግርኛዊ ቋንቋን ባህልን ብምውራሶም) ክወርዶም ዝጸንሐን ዘሎን ድርብ ኣድልዎ፡ ብኣድማዕነት ክምክትዎ ዝኽእሉ፡ ኣብ መኣዲ ሃገራዊ ጒዳያት ከም ጀበርቲ መጠን ርእሶም ወኪሎም ምስ ዝሳተፉ ጥራይ ኢዩ። እዚ ፍታሕ'ዚ፡ እቲ ንጒዳይ ጀበርቲ ነባሪ መሰረታዊ ፍታሕ ዘምጽእ እንኮን መተካእታ ዘይብሉን ደሞክራሲያዊ ርትዓዊ ፍታሕ ኢዩ።

ህላወ ዕላዊ ቋንቋ ንምዕባለ ናይ ኣደ ቋንቋ ፈጺሙ ዝጻረር ኰነ ዝዕንቅፍ ኣይኰነን። ዕላዊ ቋንቋታት ዘድለየ ከም መረዳድኢ ኰይኑ ንኸገልግል እምበር ንናይ ኣደ ቋንቋታት ንኽትክእ ሰለ ዘይኰነ፡ ነፍስወከፍ ብሄር ንዝምልከታ ናይ ኣደ ቋንቋ ንኸይተማዕል ብመንግስቲ ደረጃ'ውን ይኹን ዝዓግታ ነገር የለን። ናይ ኣደ ቋንቋኣ ንኸተማዕበል ዝተበገሰት ብሄር ሕጋዊ መሰላ ሕሉው ኢዩ። ኣብ ኤርትራ ዕላዊ ቋንቋ ክህሉ ዝተደልየ ኣብ ትሽዓተ ብሄራት ዝተጠርነፈ ህዝቢ ኤርትራ ብትሽዓተ ቋንቋታ ክረዳዳእ ስለ ዘይክእል፡ ብመንግስቲ ደረጃ ዝስራሓሉ ዕላዊ ቋንቋ ክህሉ ግብራዊ ኣድላይነት ሰለ ዘሎዎ ድኣ'ምበር፡ ተራ ናይ ኣደ ቋንቋ ኣብ ስነ-ኣእምራዊ ኰነ ስነ-ማሕበራዊ ዕብየት ተጠቕምቱ ብምዝንጋዕ ኣይኰነን። ስለዚ፡ እቲ ዓረብኛ ምእንቲ ዕላዊ ቋንቋ ኰይኑ ንኸየገልግል፡ ብወገን እቶም ትግርኛ ዝዛረቡ ገለገለ ዓብለልቲ ባእታታት (ንብዝሓኦምን ሃይማኖቶምን ኣብ ግምት ብምእታው ንዓኦም ዝውክል ቋንቋ ትግርኛ ኀኒ-ንኀኒ ምስ ዓረብኛ ዕላዊ ቋንቋ ኰይኑ ከገልግል ተወሲንሎም እንከሎ) ዝቐርብ ዘሎ ተቓውሞን ዕንቅፋትን፡ ፈጺሙ ናይ ኣደ ቋንቋታት ንኸይጠፍእ ብምሕላይ ኣይኰነን። ምኽንያቱ፡ ካብተን ኣብ ኤርትራ ዘሎዋ ዓሰርተ ብሄራት ብጀካ ብሄር ትግርኛን ኩናማን፡ እተን ዝተረፋ ዓረብኛ ዕላዊ ቋንቋ ክኸውን ብምሉእ ድምጺ ዝደልያን ዝጠልባን ዝነበራን ዘሎዋን፡ ንናይ ኣደ ቋንቋ ኣትሒትካ ብምርኣይ ወይ ብምንዓቕ ዘይኰነ፡ ዓረብኛ ዕላዊ ቋንቋ ብምኻኑ ዝረኸበኦ ግብራዊ ጠቕሚ፡ ካብቲ ናይ ኣደ ቋንቋ ብምጥቃመን ዝረኸበኦ ጠቕሚ ስለ ዝዓዝዝ ኢዩ። ካልእ ካብዚ ወጻኢ ዝወሃቦ ትርጒም፡ ንኣብነት እቲ "እቶም ዓረብኛ ዕላዊ ቋንቋ ኰይኑ ከገልግል ዝደፋፍኡ ዘሎዉ ኤርትራውያን እቶም ብባዕዳውያን ሓይልታት (ሃገራት ዓረብ) ዝተደፋፍኡ ጥሩፋት ባእታታት ጥራይ ኢዮም" ዝብል ክሲ መሰረት ዘይብሉ ካብ ሓቂ ዝረሐቐ ኢዩ። ንሕቶ ዕላዊ ቋንቋ ብዝምልከት፡ መላእ ኤርትራውያን ኣስላም ዓረብኛ ዕላዊ ቋንቋ ከይኑ ከገልግል ድልየቶምን ጠለቦምን ምኻኑ ዘይቅበል ወይ ዝወላወል ዜጋ ኰነ ወገን እንተሎ፡ ፍታሑ ኑቲ ድልየቶምን ጠለቦምን ብዊንታኻ ምንጻግን ምውጋዝን ዘይኰነ፡ ሓቅነቱ ንምርግጋጽ ንዝምልከቶም ወገናት ብቐጥታ ሃገርዊ ረፈረንዶም ብምክያድ ምውካስ ኢዩ። ካብዚ ሓሊፉ፡ ንኣባላት ናይተን ዓረብኛ ዕላዊ ቋንቋ ክኸውን ዝደልያን ዝጠልባን ዘሎዋ ብሄራት ሓቀኛ ድምጾም እንታይ ምኻኑ ንምፍልጥ ከይተወከስካ፡ ብብድዐን ንዕቀትን ባዕልኻ ኣፈኛን ፈራድን ብምኻን ብስሞም ውሳነ ምሕላፍን ምፍጻምን ርኡይ ዕብለላን ዓመጽን ኢዩ።

ኣብ እዋን መግዛእቲ እንግሊዝ ትግርኛን ዓረብኛን ዕላዊ ቋንቋታት ኤርትራ ክኾኑ ዝተበየነ፡ ከምቲ ተጻባእቲ ዕላዊ ቋንቋ ዓረብኛ ዝብልዎ እንግሊዛውያን ገዛእቲ ንህዝቢ ኤርትራ ብሃይማኖት ንምክፍፋል ክጥዕሞም ዝመሃዝዎ ኣዕናዊ መግዛእታዊ ሜላ ዘይኰነ፡ ትሽዓተ ቋንቃታት ዝዛረቡ ኣስላምን ክርስትያንን ንግብራዊ ኣድላይነት ዕላዊ ቋንቋ ብምግንዛብ ስለ

ዝተቐበልዎን ዝደገፍዎን ኢዩ። ሓቀኛ ታሪኽ ብኹሉ ወገን ተቐባልነት ዝረክብ፡ ንዓኻ ብዝጥዕም ኣገባብ ምስ እተቕርቦ ዘይኮነ፡ ከምቲ ዝነበሮ ከይለወጥካ ምስ እተቕርቦ ኢዩ። ኣብ እዋን ፌደረሽን መንግስቲ ኤርትራ ንትግርኛን ዓረብኛን ከም ዕላዊ ቋንቋታት ተቐቢሉ ብሕጊ ዘጽደቐ፡ ትግርኛ ነቶም ኣብ ከበሳ ዝርከቡ ዝበዝሑ ክርስትያን ኤርትራውያን ክውክል እንከሎ፡ ዓረብኛ ድማ ኣብ መታሕት ንዝርከቡ ዝበዝሑ ኣስላም ስለ ዝውክል ኣብ ርእሲ ምዃኑ፡ ብክልቲኦ ክፍልታት ህዝቢ ኤርትራ ዝተጠልበን ዝተደገፈን ክውንነታዊ ፍታሕ ኰይኑ ስለ ዝረኸቦ ኢዩ። እዚ ስጕምቲ'ዚ፡ ካብ ጭቡጥ ኩነታት ኤርትራ ዝመንጨወን ህዝቢ ኤርትራ ብድምጺ ሕጋውያን ወከልቱ ዝመረጾን ብምንባሩ፡ ሰፊሕን ምዉቕን ህዝባዊ ተቐባልነትን ደገፍን ኣብ ልዕሊ ምርካቡ፡ ኣብ መንጎ ኤርትራውንያን ኣስላምን ክርስትያንን ዕግበት ዝመልኦ ናይ ምክባብርን ምትእምማን ሃዋህውን መንፈስን'ዩ ኣስፊኑ። ሓርነታዊ ብረታዊ ቃልሲ ምስ ተጀመረ፡ ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ ንትግርኛን ዓረብኛን ከም ዕላዊ ሃገርዊ ቋንቋታት ኣሚና ክትጥቀመሉ ዝመረጸት፡ ነቲ ኣብ እዋን ፌደፌሽን ዝሰፈነ ኣዎንታዊ ሃዋህውን መንፈስን ንምቕጻል ኢዩ። ህዝባዊ ግንባር ሓርነት ኤርትራ ካብ ተጋድሎ ሓርነት ኤርትራ ተፈንጨላ ካብ ዝቐመትሉ እዋን ኣትሒዛ እውን (1970) ክሳብ ምእዋጅ ናጽነት (1993)፡ ዋላ'ኳ ብዝያዳ ናብ ትግርኛ ትዘዙ እንተነበረት፡ እተን ከም ዕላዊ ቋንቋታት ትኣምነለንን ብግብሪ ትሰርሓለንን ዝነበራ ቋንቋታት ትርግኛን ዓረብኛን'የን ኔረን።

ቅድሚ ናጽነት ህ.ግ.ሓ.ኤ ንዓረብኛ ንምጥፋእ፡ "ሓድነት ብሄራትና ብሰነ-ፍልጠታዊ ኣገባብ ይዓንብብ" ኣብ ትሕቲ ዝብል ጭርሖ ሓድነት ብሄራት ብሓደ ፊደል ብምጽሓፍ ያኢ ዝድልድል ኰይኑ፡ "ኵለን ናይ ግዛእ-ርእሰን ፊደል ዘሎዎንን ዘይብለንን ብሄራት ብፊደል ላቲን ጥራይ ክጽሕፋ ኣሎወን" ዝብል መስሓቕ ዝኾነ ሜላ ኣውጺኣ ሰፍሕ መጽናዕቲ ብምክያድ ክትግብሮ ትደናደን ኔራ። ይኹን'ምበር፡ ብሰንከ'ቲ መስሓቕ ዝኾነ ሜላኣ ነቲ ካብ ኤርትራውያን ኣስላም ትረኽቦ ዝነበረት ደገፍ ክትከስሮ ከም እትኽእል ብኣጋ ስለ ዝተግንዘበቶ፡ ተቐላጢፋ ከምዛ ዘየንቀደትሉ ሰላሕ ኢላ'ያ ኣቕሂማቶ። ድሕሪ ናጽነት ሕቶ ዕላዊ ቋንቋ ከም ሓዲሽ ሕቶ ከይኑ ዝተቐልቀለ፡ እቲ ኣድሓርሓሪ ሓይሊ ህ.ግ.ሓ.ኤ (ብህ.ግ.ደ.ፍ ዝፍለጥ ጃንዳ ኢሳያስ) ቀስብቐስ ነቲ ኣብ ውሽጡ ዝነበረ ደሞክራሲያዊ ሓይሊ (ብጕጅለ 15 ዝፍለጥ) ብተንበርካኽነት ከሲሱ ብምውጋድ ላዕለዋይ ኢድ ስለ ዝሓዘ፡ ነቲ ህ.ግ.ሓ.ኤ ብግብሪ ትሰርሓሉ ዝነበረት ዕላዊ ቋንቋ ዓረብኛ ንምውጋድ "ዕላዊ ዝበሃል ቋንቋ የለን" ዝብል ሓዲሽ ፈልጥ ብምምጻእ፡ ኵለን ብሄራት በብቋንቋአን ክጥቀማ ብምብያኑ ኢዩ። እዚ ብይን'ዚ ግን ብመላእ ኤርትራውያን ኣስላም ዝተነጽገ ብይን ኣብ ርእሲ ምዃኑ፡ ኣሉታዊ ሃይማኖታዊ ስምዒታት ብምጕህሃር፡ ነቶም "መንግስቲ ኤርትራ ብክርስትያን ደቂ ከበሳ ዝተዓብለለ ፈጺሙ ንኤርትራውያን ኣስላም ዘይውክል ሻራዊ መንግስቲ'ዩ" ዝብል እምነት ዘሕደሩ ጥሩፋት ካብ ቅብጸት ተስፉ ተላዒሎም ናይ ጀሃድ ምንቅስቓስ ንኸበግሱ ጠንቂ'ዩ ኰንዎም። መንግስቲ ኤርትራን ደገፍቱን ግን ናይ ጀሃድ ምንቅቓስ ብግዳማዊ ሓልታት ዝተደፋፍአ ምንቅስቓስ'ዩ ዝብል ኣጕል እምነት ስለ ዘሎዎም፡ ነዚ ሓቂ'ዚ ኣይቅበልዎም ኢዮም። ብኣረኣእያ ኢሳያስን ጃንዳኡን ኵሉ ኣብ ኤርትራ ዝተኸሰተ ኣሉታዊ ምዕባለታት (ንኣብነት፡ ምስ ኢትዮጵያ ዝተባርዐ ናይ ዶብ ኵናት፣ ዋሕዚ መንእሰያት ስደተኛታት፣ክብሪ ዋጋ ኣቕሑ፣ ተቓውሞ ተማሃሮ ዩኒቨርስቲ ወዘተ.) ጠንቁ እቲ ዝኽተሎ ዘሎ ግጉይ መንግስታዊ ሜላን መንግስታዊ ኀበጣን ዘይኮነ፡ ብኣመሪካ ዝምራሕ ዓለምለኻዊ ሃጸይነት ኢዩ። ብዝኾነ፡ እተን ደሞክራስያውን ኢና ዝብላ ዘሎዋ ተቓወምቲ ሰልፍታት ኤርትራ ናይ ኤርትራውያን ኣስላም ምሉእ ደገፍ ክረኽባ ዝደልያን ዝግደሳን እንተኸይነን፡ በብወገነን ንስለ ሓድነት ህዝበንን ድሕነት

ሃገረንን ንኣገዳስነትን ተኣፋፍናትን ሕቶ ዕላዊ ቋንቋ ዓረብኛ ብግቡእ ተገንዚብን ብዘይውልውል ብምድጋፍን ኣብ ሰልፋዊ ቅዋማተን ብንጹር ብምስፋርን ደሞክራሲያውነተን ብግብሪ ከረጋግጻ ኣሎወን። እዋኑ እዋን ደሞክራሲያዊ ለውጢ'ዩ'ሞ፡ ሃየ ነዚ ብሃገርን ዓለምን ዝተኻዕበ ስርዓት ህ.ግ.ደ.ፍ ሓንሳእ ንሓዋሩ ንምውጋድ በብእጃምና ሻማ ንበል!!

መደምደምታ

ካብዚ ንጉዳይ ጀበርትን ንምብራህን ምንጻርን ከምኡ'ውን መሰረታዊ ንነባሪ ፍታሕ ብኽረክን ክውሰድ ዝግብኦ ደሞክራሰያዊ ስጉምቲ ንምእማትን ምሕባርን ዝቐረበ ሰፊሕ ሓተታ፡ ነዞም ዝስዕቡ ኣገደስቲ ነጥብታት ክድምደም ይከኣል ኢዩ፦

- ናይ ጀበርቲ ሕቶ ናይ ብሄር ሕቶ ኰይኑ ዕላምኡ ኸኣ ንምፍንጫል ዘይኰነ፡ ከይተጓነኻን ከይተነጸልካን ከይተዳለኻን ኣብ መኣዲ ሃገርዊ ጉዳያት ርእስኻ ወኪልካ ብምስታፍ፡ ጉልበትካን ፍልጠትካን ህይወትካን ከይበቐቕካ ብምሉእ ዓቕሚ ምብርካት ኢዩ፣
- ናይ ጀበርቲ ሕቶ ከም ናይ ብሄር ሕቶ መጠን፡ ምስ ታሪኻዊ ኣመጻጽኣን ኤርትራዊ ዜግነትን ክተኣሳሰር ዘይግብኦ ዘይገሃስ ናይ ህዝባዊ መሰላት (civil rights) ሕቶ ኢዩ፣
- ናይ ኤርትራ ሕቶ ከም ናይ ሃገር ሕቶ መጠን ምስ ትውልዳዊ መበቆል ናይ ዝኾነ ወገን ፈጺሙ ክዛመድ ዘይብሉ ሕቶ ኢዩ፣
- ሓደ ዓይነት ብሄራት ኣብ ክልቲ ወይ ካብ ክልተ ንላዕሊ ተዳወብቲ ሃገራት ተገሚዐን ዝርከባ፡ ሃገራዊ ዶባት ብዊንታ ባዕዳውያን ገዛእቲ ንናይ ብሄራት ዝርጋሐን ዝምድናን ኣብ ግምት ከየእተኻ ስለ ዝሓንጸጸ ኢዩ፣
- ዝኾነት ብሄር ምስታ ኣብ ተዳዋቢት ሃገር እትርከብ መዛምድታ ብሄር ታሪኻዊ ምትእስሳር ምህላዋ፡ ብሃገራዊ ክሕደት ዘኽስስ ኰነ ንሃገራዊ ዜግነት ዘንፍግ ምኽንያት ስለ ዘይኰነ፡ ከም ንቡር ባህርያዊ ተርእዮ ክውሰድ ዘሎዎ ክውንነት ኢዩ፣
- ናይ ብሄር ኣምር ግብራውነት ዝህልዎ ብሃሜናዊ (dogmatically) ዓይኒ ዘይኰነ ብስነ-ፍልጠታዊ ዓይኒ ተጠሚቱ ስፍሕ ብዝበለ ትርጉሙ ምስ ዝግለጽ ከይኑ፡ ነቲ ኣብ ሓደ ስነ-ኣእምራዊ ኣቀዋውማን ታሪኻዊ ኣመጻጽኣን ተመርኲሱ ኣብ መስርሕ ታሪኽ ናይ ገዛእ-ርእሱ ፍሉይ መንነት ዝቐረጸ ማሕበረሰብ ዝምልከት ኢዩ፣
- እቲ ንሓደ ብሄር ብሄር ምዃኑን ዘይምዃኑን ዝውስን፡ እቲ ንሓደ ብሄር ንምልላይ ዘገልግል ንበይኑ ዝብሕቶ ወይ ከኣ ምስ ካልኦት ዝሻረኾ ከም ቋንቋን ባህልን ዝኣመሰለ መለለዪ ረቛሒታት ዘይኰነ፡ እቲ ንፍሉይ መንነቱ ዝገልጽ መምዘኒ ረቛሒታት ማለት ሓባራዊ ስነ-ኣእምራዊ ኣቀማውማን ታሪኻዊ ኣመጻጽኣን ኢዩ፣

- ናይ ጀበርቲ ሕቶ ርእሰኻ ወኪልካ ኣብ ሃገርዊ ጉዳይ ብማዕርነት ምስ ካልኦት ብሄራት ንምስታፍ ዝጠልብ ሕቶ ከም ምዃኑ ምጠን ክዕምጸጽ ይኹን ክጕሰ ዘይግብኦ <u>ደሞክራሲያዊ ሕቶ</u> ኢዩ፣

- ታሪኻዊ መበቆል ህዝቢ ጀበርቲ ካብቲ ታሪኻዊ መበቆል ናይቲ ኣብ ኤርትራን ኣብ ኢትዮጵያን ዝርከብ ህዝቢ ሓበሻ ዝፍለ ኣብ ርእሲ ዘይምኻኑ፡ ማሕበርሰብ ጀበርቲ ከም ብሄር መጠን ዝተቐልቀለ ምስ ምውላድ እስልምና ቅድሚ 1400 ዓመታት ኰይኑ፡ ኣብ ሓደ ታሪኻዊ ወቕትን ኣብ ሓደ ግዝኣታዊ ምምሕዳርን ናይ ሎሚ ከበሳ ኤርትራን ኢትዮጵያን ዝተወልደን ዝዓበየን ናይ ገዛእ-ርእሱ ፍሉይ መንነት ዘውንን ብሄር ኢዩ፣

- እቲ ጀበርቲ ኣብ ቀረባ ግዜ ካብ ትግራይ ዝመጹ ኢዮም ዝብል ሕሜት ታሪኻዊ ሓቅነት ዘይብሉ ንጀበርቲ ኣጓኒኻ ናብ ካልኣይ ደረጃ ዜጋ ንምውራድ ዝዓለመ ናይ ፈጠራ ጽውጽዋይ ኢዩ፣

- ብሄር ጀበርቲ ካብ ብሄር ትግራኛ ጫሊዱ ከም ርእሱ ዝኸኣለ ብሄር ዝቘመ፡ ድሕሪ'ቲ ቀዳማይ እስላማዊ ህጅራ እቲ ዝተፈጥረ ሓዲሽ እስላማዊ ማሕበርሰብ ንክልተ ዓበይቲ ስልጣነታት ወይ ባህልታት (እስላማውን እኽሱማውን (ሓበሻውን)) ብምውህሃድ፡ ኣብ ናይ ሓባር ታሪኽ ዝተመርኰሰ ሓደ ስነ-ኣእምራዊ ኣቀዋውማ ቀሪጹ ናቱ ፍሉይ መንነት ዝሓዘለ ብሄር ማለት ጀበርትነት ስለ ዝፈጠረ ኢዩ፣

- ናይ ጀበርቲ ብሄራዊ ሕቶ ንሓድነት ህዝብን ድሕነት ሃገርን ኣብ ሓደጋ ዘውድቕ ናይ ምንምጻል ሕቶ ስለ ዘይኰነ፡ ዝኾነ ፖለቲካዊ ስግኣት ዘይብሉ ብቐሊሉ ብዝኾነ ደሞክራሲያዊ መንግስቲ ወይ ሰልፊ ክምለስ ዝኽእል <u>ናይ ህዝባዊ መሰል ሕቶ</u> ኢዩ፣

- ኤርትራውነት ማለት ኤርትራዊ ዜግነትን ሃገራዊ ስምዒትን ውጽኢት ናይቲ ብኢጣልያውን ገዛእቲ ድሕሪ ምቛም ኤርትራ ከም ሃገር መጠን (ካብ 1890 ኣትሒዙ) ዝተኻየደ ሱር-ነቀል ማሕበረ-ቍጠባዊ ለውጥታት ዝፈጠሮ ሓድሽ ኤርትራዊ ሕብረተሰብን ጥራይ ዘይኰነ፡ እንተላይ ውጽኢት ናይቲ ንኹለን እተን ተበታቲነን ዝነበራ መስፍናዊ ግዝኣታት (ጕልተታት) ኣብ ሓደ መንግስቲ ዝጠርነፈ ምእኩል ምምሕዳር ኢዩ፣

- ኤርትራ ከም ሃገር መጠን ኣህጕራዊ ተፈላጥነት ዘሎዎ ሕንጹጽ ዶብ ሒዛ ዝቘመት ብ1890 ስለ ዝኾነት፡ እቲ ካብ ጥንቲ ኣትሓዝና ዝነበርና "ጽሩያት ኤርትራውያን ኢና" ዝበሃል ዘረባ ምኩሓት ታሪኻዊ ሓቅነት ዘይብሉ ሃጠውቀጠው ኢዩ።

- ዓረብኛ ምስ ትግርኛ ዕላዊ ሃገራዊ ቛንቛ ኰይኑ የገልግል ብዘይምህላዉ፡ ሓደ ካብቲ ቀንዲ ነቲ ኤርትራውያን ኣስላም ኣብ ልዕሊ መንግስቲ ኤርትራ ዝነበሮም ምትእምማን ዘዳኸም ዘሎ ምኽንያታት ኢዩ፣

- ህላወ ዕላዊ ቛንቛ ንምዕባለ ናይ ኣደ ቛንቛ ዝዕንቅፍ ኰነ ዝጻረር ኣብ ርእሲ ዘይምኻኑ፡ እቶም ዓረብኛ ጎኒ-ንጎኒ ምስ ትግርኛ ዕላዊ ቛንቛከምኡ'ውን ኰይኑ ከገልግል ዝድለን

ዝጥለብን ዘሎ ብጀበርቲ ጥራይ ዘይኮነ ብመልእ ኤርትርውያን ኣስላም ኢዩ፣ ከምኡ'ውን

- **ብሕጋዊ ኣገባብ ብህዝቢ ዝተመርጸ ቅዋማዊ መንግስቲ ምቛም፡ ንናይ ጀበርቲ ናይ ብሄር ሕቶን ዓርብኛ ዕላዊ ቛንቛ ናይ ምግባር ሕቶን ከምኡ'ውን ንናይ ጀሃድ ሕቶ ነባርን መሰረታውን ፍታሕ ንምምጻእ ዝሕግዝ እምነ-ኩርናዕ ኢዩ።**